

LAPPEENRANNAN TEKNILLINEN YLIOPISTO

Kauppätieteellinen tiedekunta

Laskentatoimi

Lauri Melartin

Tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto
– tilintarkastajien kokemuksia

Auditor`s statement in going concern uncertainty - auditors`
experience

Ohjaaja/tarkastaja:

Professori Satu Pätäri

2. tarkastaja:

Professori Jaana Sandström

Tiivistelmä

Tekijä:	Melartin, Lauri
Tutkielman nimi:	Tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto – tilintarkastajien kokemuksia
Tiedekunta:	Kauppatieteellinen tiedekunta
Pääaine:	Laskentatoimi
Vuosi:	2013
Pro gradu – tutkielma:	Lappeenrannan teknillinen yliopisto 83 sivua, 8 kuviota ja 2 liitettä
Tarkastajat:	Professori Satu Pätäri Professori Jaana Sandström
Hakusanat:	Tilintarkastus, going concern, ISA 570, toiminnan jatkuvuus

Tutkimuksessa selvitetään tilintarkastajien kokemuksia ja havaintoja kansainvälisen tilintarkastusstandardi ISA 570 vaikutuksista tilintarkastusraportointiin ja taustatekijöitä, jotka vaikuttavat tilintarkastajan toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen.

Kirjallisuuskatsauksessa perehdytään tilintarkastuksen ja toiminnan jatkuvuuden aiempaan kirjallisuuteen ja tutkimukseen. Toiminnan jatkuvuutta tarkastellaan tilintarkastajan näkökulmasta huomioiden aihealueen lait ja säädökset sekä siihen liittyvät tilintarkastuksen teoriat kuten päämies- agentti- teoria.

Empiirisessä osiossa tutkitaan haastattelututkimuksella mitkä kaikki tekijät vaikuttavat tilintarkastajan lausuntoon tai lausumattomuuteen toiminnan jatkuvuudesta. Aineisto kerättiin haastattelututkimuksella keväällä 2013. Tutkimuksessa nousi esiin, että taloudellisten aikojen heikentyminen ja yleisen huomion keskittyminen tilintarkastusvastuisiin ovat vaikuttaneet tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevaan lausuntoon enemmän kuin aikaisemmat oikeudelliset tapaukset tai itse standardin ISA 570 lanseeraus vuonna 2009. Tutkimustulokset vahvistivat, että toiminnan jatkuvuuden antaminen on aina useiden tekijöiden summa, johon vaikuttaa muun muassa oikeudellisen uhan suuruus, asiakkuuden merkittävyys, tilintarkastajan etiikka ja lausunnon seuraukset. Tutkimuksessa tuli ilmi, että yleinen huomio toiminnan jatkuvuutta koskeviin asioihin on lisääntynyt eri sidosryhmien kuten rahoittajien toimesta.

Abstract

Author:	Melartin, Lauri
Title:	Auditor`s statement in going-concern uncertainty - auditors` experience
Faculty:	School of business
Major:	Accounting
Year:	2013
Master`s thesis:	Lappeenranta University of Technology 83 pages, 8 figures and 2 appendices
Examiners:	Professor Satu Pätäri Professor Jaana Sandström
Key words:	Auditing, going concern, ISA 570

The objective of this study is to find out auditors` experience and notices of the international auditing standard ISA 570 and its impacts on the auditing reporting. In addition to the effects, the aim is to find the background to an auditor releasing going concern opinion or not.

The first chapter concentrates on handling the previous research and finding the results of going concern study. The previous going concern-theory is handled by the auditors point of view paying regard to subject`s different laws and theories such as the principal agency theory.

The empirical part examines the results of the backgrounds of an auditor giving or refusing to give a going concern warning report. The study was conducted by interviewing Finnish auditors in the spring 2013. The research results show that the recent economic time has been the biggest reason for an auditor to release an uncertainty report. While the errors in the companies economical reporting have grown, the auditors face an increasing pressure from the audit and third parts to release more going concern opinions in their reports. The study shows that the international audit standard 570 itself has not been the main reason for the auditors to release an uncertainty opinion due to the lack of recent going concern suits in the courts. However, the auditor`s going concern report is always a result of consideration of the report`s causes for the auditor and the customer.

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO	6
1.1 TUTKIMUKSEN TAUSTAA.....	6
1.2 TUTKIMUSONGELMA JA TAVOITTEET	9
1.3 AINEISTO JA RAJAUKSET	10
1.4 TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	11
1.5 TUTKIMUKSEN RAKENNE	12
2. TILINTARKASTUS SUOMESSA	13
2.1 TILINTARKASTUS LAINSÄÄDÄNNÖSSÄ.....	13
2.2 TILINTARKASTUKSEN SUORITTAMINEN	14
2.3 TILINTARKASTAJAN TOIMIKAUSI JA RIIPPUMATTOMUUS	16
2.4 TILINTARKASTUSKERTOMUS JA MUU RAPORTOINTI	17
2.5 TILINTARKASTAJAN VASTUU JA VAHINGONKORVAUSVELVOLLISUUS	23
2.6 AGENTTI- PÄÄMIESTEORIA TILINTARKASTAJAA OHJAAVANA TEKIJÄNÄ ..	26
3. TOIMINNAN JATKUVUUDEN ERITYISKYSYMYKSIÄ TILINPÄÄTÖKSESSÄ	28
3.1 TOIMINNAN JATKUVUUDEN PERIAATE TILINPÄÄTÖKSESSÄ.....	28
3.2 OSINGONJAKO JA JAKOKELPOISET VARAT	28
3.3 TASEEN NEGATIIVINEN OMA PÄÄOMA.....	31
3.4 RISKISTEN TASE-ERIEEN ARVOSTAMINEN	33
3.5 YRITYSSANEERAUS JA KONKURSSI.....	35
4. TILINTARKASTUSSTANDARDI ISA 570:N KESKEINEN SISÄLTÖ JA AIEMPI TOIMINNAN JATKUVUUDEN TUTKIMUS	38
4.1 ISA 570 STANDARDIN TARKOITTAMAT ERITYISET TILINTARKASTUSTOIMENPITEET	39
4.2 JOHTOPÄÄTÖKSET JA TILINTARKASTUSRAPORTOINTI	40
4.3 SOVELTAMISTA KOSKEVA OHJEISTUS	41
4.4 TOIMIVAN JOHDON TEKEMÄ ARVIO	43
4.5 TOIMINNAN JATKUVUUTTA KOSKEVA SUOMALAINEN TUTKIMUS	44
4.6 KANSAINVÄLINEN KONTEKSTI JA AIEMPI TUTKIMUS.....	46
5. EMPIIRINEN TUTKIMUS TOIMINNAN JATKUVUUDESTA TILINTARKASTAJIEN NÄKÖKULMASTA.....	55
5.1 TUTKIMUSAINEISTO JA MENETELMÄT	55
5.2 TUTKIMUKSEN VALIDITEETTI JA LUOTETTAVUUS.....	57
5.3 TUTKIMUSTULOKSET	58
5.3.1 TOIMINNAN JATKUVUUDEN TUNNETTUUS	58
5.3.2 LAUSUNNON TAUSTATEKIJÄT.....	60

5.3.3	LUOKITTELU JA ERITYISPIIRTEET.....	67
5.4	TUTKIMUKSEN JOHTOPÄÄTÖKSET	69
6.	YHTEENVETO.....	70
	LÄHTEET:.....	75
	LIITTEET:.....	81
	LIITE 1. HAASTATELURUNKO	81
	LIITE 2. HAASTATELUTIEDOT	83

1. Johdanto

1.1 Tutkimuksen taustaa

Tilintarkastajan päätehtävinä on varmistaa, että yrityksen tilinpäätös antaa oikean ja riittävän kuvan yrityksen toiminnasta, sekä tutkia onko yrityksen toimintakertomus ristiriidaton tilinpäätöksen kanssa. Tätä tehtävää varmistamaan on tilintarkastukselle luotu iso joukko erilaisia tarkkoja säännöksiä. Runsaasta sääntelystä huolimatta lukuisat yritykset tekevät konkurssin ilman että siihen johtaneisiin syihin olisi ennalta kiinnitetty huomiota. Suurimmassa osassa konkurssitapauksista velkojan jako-osuutta konkurssipesästä voi olla turha odottaa. Tilastokeskuksen mukaan suurimmassa osassa konkurssitapauksista konkurssipesän selvittäminen raukeaa konkurssipesän varattomuuteen (Tilastokeskus, 2012). Herää siis kysymys, tulisiko esimerkiksi tilintarkastajan kantaa suurempi vastuu yrityksen tilan raportoinnista sidosryhmille jolloin konkurssiin hakeutumisien pitkittämisistä aiheutuneita vahinkoja pystyttäisiin mahdollisesti vähentämään. Lähiaikoina vallinneet huonot taloudelliset ajat ovat synnyttäneet keskustelua eri valvovien tahojen vastuista yritysten tiukentuneessa taloudellisessa tilanteessa. Muun muassa tilintarkastajan tehtäviin on kiinnitetty huomiota, koska hänellä katsotaan olevan erityinen rooli yrityksen talouden läpinäkyvyyden varmistamisessa. Yritysten taloudellista raportointia valvovista tahoista esimerkiksi Finanssivalvonta on antanut helmikuussa 2012 huomautuksen koskien yhtiön johdon antamia tietoja toiminnan jatkuvuudesta ja haluaa kiinnittää sidosryhmäläisten huomion näihin asioihin taloudellisesti huonoina aikoina. Huomautuksessa Finanssivalvonta toteaa, että mikäli toiminnan jatkuvuutta ei voida soveltaa tilinpäätökseen, voi sen sisältämä informaatio erota olennaisesti arvostuksen osalta normaalista tilinpäätöksestä, jolloin tilinpäätös ei anna oikeata ja riittävää kuvaa yrityksen tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta tilanteesta. (FIVA, 2012) Kaikesta huolimatta yleinen

kehityssuunta tilintarkastusraportoinnissa näyttää kulkevan eri suuntaan. Yhdysvalloissa tehty tutkimus osoittaa, että vuonna 2011 annettujen tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevien lausuntojen määrä oli pienin 12 vuoteen. Tämän arveltiin johtuneen yhtiöiden haluttomuudesta julkaista tilintarkastuskertomus toiminnan jatkuvuutta koskevissa lausunnoissa. (Cohn, 2012)

Vuonna 2007 uudistettu tilintarkastuslaki edellyttää, että tilintarkastuksessa on noudatettava kansainvälisen tilintarkastajaliiton IFAC: n (International federation of accountants) laatimia standardeja. Aihe on ajankohtainen, sillä IFAC on saanut hiljattain päätökseen ns. Clarity- projektin, joka sisältää 39 uudistettua kansainvälistä tilintarkastusstandardia. (Halonen, Steiner, 2009) Useat julkisuuteen tulleet tilintarkastajan raportointiin liittyvät tapaukset ovat koskeneet rahoituksellista epävarmuutta toiminnan jatkuvuuteen vaikuttavana tekijänä. Tapaukset ovat herättäneet keskustelua yhtäältä siksi, että tilintarkastuskertomus on julkinen ja toisaalta, koska toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto voi osaltaan aiheuttaa epävarmuutta velkojien ja rahoittajien näkökulmasta. Toisaalta on paheksuttu sitä, että tilintarkastaja ylipäänsä ottaisi kantaa liiketoimintaan, kun perinteinen tilintarkastajan tehtävä on nähty vain tilinpäätöksen oikeellisuuden varmistajana. Vuosituhannen alun skandaalit, kuten Enron ovat vaikuttaneet kansainväliseen keskusteluun tilintarkastajien tehtävistä, riippumattomuudesta ja vastuista. Väärinkäytöstapaukset ovat johtaneet laajoihin säännösten tiukentamisiin ympäri maailman. Taustalla vaikuttaa myös tilintarkastusalan voimistunut kilpailu, joka on johtanut tilintarkastusyriyten liiketoiminnan laajentumiseen asiakkaiden konsultointiin. Tämänkaltainen asiakassuhde voi kyseenalaistaa riippumattomuuden, jota kuitenkin voidaan pitää yhtenä tilintarkastuksen luotettavuuden kulmakivenä. (Mähönen, 2008) Tilintarkastajan ja toimeksiantajan suhdetta voidaan tieteellisesti mallintaa muun muassa agentti-päämies teoriolla.

Kansainvälinen tilintarkastusstandardi 570 poikkeaa muista säädöksistä olennaisesti sen luonteen vuoksi. Se velvoittaa tilintarkastajaa ottamaan kantaa yrityksen liiketoiminnan jatkuvuuteen tulevalla tilikaudella, mikäli on merkkejä siitä, että jokin riskitekijä voisi vaarantaa sen. (IFAC 2009, 564) Vuoden 2009 alusta asti voimassa ollut standardi herättää monia kysymyksiä tilintarkastajalle kuuluvista velvollisuuksista, vastuista ja tehtävistä. Tässä tutkimuksessa selvitetään mitä uutta standardi tilintarkastusprosessilta vaatii ja miten standardi on otettu käytännössä vastaan. Tutkimuksessa pyritään myös selvittämään, mitkä asiat ovat tyypillisesti sellaisia, joista tilintarkastajat ovat jatkuvuutta koskevia lausuntoja antaneet. Tällaisia asioita voisivat olla esimerkiksi pieleen menneet yritysjärjestelyt, avainasiakkuuden menettäminen tai luottotappiot.

Konkurssiennustamisen kuulumisesta tilintarkastajalle on keskusteltu pitkään. Konkurssiuhkaa kuvaavia tunnuslukuja on kehitetty laajalti, mutta niiden toimivuudesta ei liene järin suurta yksimielisyyttä. Ennustamismenetelmien kehittäminen on kuitenkin nähty tarpeellisena, jotta konkurssin aiheuttamilta kustannuksilta voitaisiin välttyä (Laitinen, 1996). Suomen yrityksistä valtaosan muodostavat pk-yritykset ja suurinta osaa näistä koskee tilintarkastuspakko. Suurten yritysten raportointivastuut esimerkiksi pörssilistautumisen myötä ovat tarkemmat kuin pk-yrityksillä, joilla useimmiten jopa vuosittaisen muun muassa tulevaisuudennäkymiä esittelevän toimintakertomuksen laatii ulkoisen tilitoimiston kirjanpitäjä. Usein tilanne voi olla se, että yrityksen johto ei ole selvillä tilinpäätökseen liittyvistä asioista ja raportointivelvollisuuksista vaan käytännön kirjanpidon laatii ulkoistettu tilitoimisto. Toisaalta yrityksen johto voi olla haluton raportoimaan muun muassa toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä asioista toimintakertomuksessa. Tässä tutkimuksessa pyritään valottamaan ja selventämään seikkoja ja piirteitä jotka toiminnan jatkuvuuden raportointiin liittyy tilintarkastajan näkökulmasta ja

selvittämään onko tilintarkastajalla tähän ylipäänsä kyvykkyyksiä ja resursseja.

1.2 Tutkimusongelma ja tavoitteet

Tutkimuksen aihealue pohjautuu kansainväliseen tilintarkastusstandardiin ISA 570 tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden raportoinnista, jota on sovellettu 15.12.2009 tai sen jälkeen alkavilta tilikausilta laadittaviin tilinpäätöksiin (IFAC, 2009). Tutkimuksen tavoitteena on löytää yhteisiä piirteitä niistä tekijöistä, jotka toiminnan jatkuvuuden lausumiseen vaikuttavat tilintarkastajan näkökulmasta. Tutkimusongelmaksi muodostuu toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamiseen vaikuttavien tekijöiden tunnistaminen ja luokittelu. Tutkimusongelma voidaan jakaa varsinaiseen tutkimusongelmaan ja alaongelmiin, joiden avulla pyritään löytämään vastaus itse pääongelmaan:

- *Tutkimusongelma: Mitkä kaikki asiat vaikuttavat tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamiseen?*
- *Alaongelmat: Löytyykö toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon saaneiden yritysten toiminnasta yhteisiä piirteitä ja voidaanko niitä luokitella? Mitkä tekijät saavat tilintarkastajan lausumaan toiminnan jatkuvuudesta ja toisaalta mitkä tätä rajoittavat?*

Tilintarkastajan näkökulmasta "going concern" – aihealue on tärkeä, sillä koko tilinpäätös itsessään perustuu yrityksen toiminnan jatkuvuuteen ja tase sisältää tulevaisuuteen ladattuja tulontuotto- odotuksia. Näin ollen

tilintarkastuksen tärkein päämäärä on varmistaa, että tilinpäätös antaa mahdollisimman oikean kuvan taloudellisesta tilanteesta. Tilintarkastajan työn yksi tärkeimpiä funktioita onkin varmentaa taseen aktiivoiden, eli tulevaisuuden tulontuottokykyisten investointien relevanttiutta ja oikeellisuutta. Tutkimusongelma sisältääkin mahdollisesti laajemman tutkimuskontekstin kuin pelkästään yksityiskohtaisen säännöksen miten toimia ja raportoida toiminnan jatkuvuutta koskevissa tapauksissa. Tilintarkastajan lausuntoon saattavat vaikuttaa useat eri tekijät, kuten asiakassuhteen laatu, tilintarkastajan kyvykkyydet sekä oikeudellinen vastuu ja ilmapiiri. Löytämällä vastaukset alaongelmiin, voidaan päästä käsiksi niihin tekijöihin, jotka todella ovat tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon taustalla.

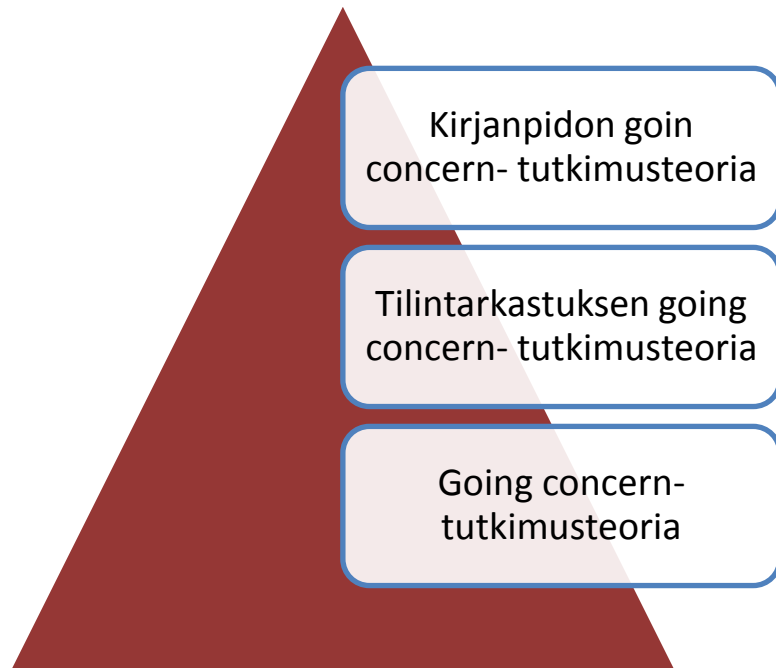
1.3 Aineisto ja rajaukset

Tutkimuksen teoria- aineistona käytetään sekä suomalaista että kansainvälistä toiminnan jatkuvuutta koskevaa aiempaa tutkimusta. Tutkimus rajataan siten, että käsittelyn ulkopuolelle jätetään aihetta läheisesti sivuava konkurssiennustaminen, koska se ei suoranaisesti liity tilintarkastajan lakisääteiseen tehtäväkenttään. Tutkimuksen empiirinen osio rajataan koskemaan suomalaista tilintarkastusympäristöä. Suurin osa aihealueen tutkimuksista on toteutettu Yhdysvalloissa ja aihealueesta on kaivattu kotimaista eurooppalaiseen kontekstiin sijoittuvaa käytännön tasolle menevää tutkimusta. Tutkimus on luonteeltaan kvalitatiivinen ja empiirinen tutkimusaineisto kerätään teemahaastatteluna valikoiduilta haastateltavilta tilintarkastusalalta Suomessa. Haastateltavien valinnassa otetaan huomioon tutkimusongelma ja teemojen sopivuus henkilön tehtäväkenttään. Myös haastateltavien pohjatietous ja perehdytys on tärkeä riittävän tutkimustuloksen luotettavuuden varmistamiseksi. Kirjallisuusaineisto koostuu alan kirjallisuudesta, virallisista julkaisuista ja aiheen aiemmista tieteellisistä artikkeleista. Kirjallisuusaineistossa pyritään

hyödyntämään aiempia ulkomaisia tutkimuksia, jotta empiirisen tutkimuksen tuloksia voidaan peilata aiempaan kansainväliseen kontekstiin.

1.4 Teoreettinen viitekehys

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys pohjautuu yhtäältä aiempaan toiminnan jatkuvuutta koskevaan tutkimukseen niin tilintarkastuksessa kuin kirjanpidossakin, sekä toisaalta siihen, kuinka hyvin tilintarkastuksen ja kirjanpidon perustutkimuksen eri suuntauksia voidaan hyödyntää tutkittaessa going concern- periaatteeseen pohjautuvaa tilintarkastusstandardin toteutumista. Koska yksi tilintarkastajan käyttäytymistä ja raportointia ohjaava ajuri on ulkoisten tekijöiden aiheuttamat motiivit, sivuaa tätä aihealuetta useampikin tutkimus- ja teoriasuuntaus, kuten esimerkiksi päämies- agenttiteoria. Toiminnan jatkuvuuden tutkimus voidaan myös jakaa kahteen eri tutkimussuuntaukseen, kirjanpidolliseen going concern- tutkimukseen ja tilintarkastuksen going concern- tutkimukseen (kuvio 1). Tässä tutkimuksessa keskitytään käsittelemään teoreettista viitekehystä tilintarkastuksen näkökulmasta.



Kuvio 1. Tutkimuksen teoreettinen viitekehys

1.5 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäinen luku, johdanto, käsittelee tutkimuksen taustoja, tutkimusongelmaa, tutkimuksen tavoitteita, teoreettista viitekehystä ja tutkimuksen rakennetta. Toisessa luvussa kerrotaan tilintarkastuksesta yleisesti, sen tavoitteista ja säännöksistä. Tutkimuksen kolmas luku käsittelee toiminnan jatkuvuuden erityiskysymyksiä, tilintarkastusraportointia ja sen vaatimuksia. Neljännessä luvussa käydään läpi tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon perustana oleva tilintarkastusstandardi ISA 570 sekä sen vaatimuksia tilintarkastusraportoinnille. Neljännessä luvussa tarkastellaan myös standardin aiempaa suomalaista ja kansainvälistä tutkimusta. Viidennessä luvussa käsitellään tutkimusaineistoa ja empiirisen tutkimustyön tuloksia. Kuudennessa eli viimeisessä luvussa esitetään tutkimuksen tulokset ja johtopäätökset.

2. Tilintarkastus Suomessa

2.1 Tilintarkastus lainsäädännössä

Tilintarkastuksen tavoite on kansainvälisen tilintarkastajajärjestön IFAC:n laatiman ISA 200 tilintarkastusstandardin mukaan lisätä aiottujen käyttäjien luottamusta tilinpäätökseen (Halonen, Steiner, 2009, 13). Lakisääteinen tilintarkastus tarkoittaa tarkastuskohteena olevan yhteisön tai säätiön tilikauden hallinnon, kirjanpidon ja tilinpäätöksen tarkastusta (TTL1§; KHT-yhdistys 2007, 629). Tavoitteena tilintarkastuksessa on ilmaista käsitys tilinpäätöksestä ja yrityksen toiminnasta tilintarkastajan suorittaman riippumattoman tutkimuksen perusteella (Riistama, 2005, 83). Lakisääteinen tilintarkastus käsitteenä on painotettu koskemaan nimenomaisesti vuositilintarkastusta. Tilintarkastusta säätelevät tilintarkastuslaki ja -asetus sekä kansainväliset ISA-tilintarkastusstandardit. Mikäli muissa laeissa on tarkentavia ohjeita tilintarkastuksesta, väistyy tilintarkastuslaki yleislakina niiden tieltä. (Halonen, Steiner, 2009, 28)

Suomessa tilintarkastus ulottuu myös toimintakertomuksen, hallinnon ja kirjanpidon tarkastukseen. Yhtenä tärkeänä tehtävänä on toimintakertomuksen vertailu tilinpäätöksen antamiin tietoihin. Tilintarkastuslaki ei enää sisällä vaatimusta aiemmin tilintarkastuskertomukseen lisäystä hallituksen vastuuvapauden myöntämisestä ja osingonjaosta. Kansainväliset tilintarkastusstandardit koskevat vain tilinpäätöksen tarkastamista. Tulevaisuudessa tarkoituksena on, että IFAC:n julkaisemat standardit hyväksyttäisiin EU-tilintarkastusdirektiivien mukaisiksi, mitä kautta ne myös tulisivat integroitua jokaisen jäsenvaltion lakeihin. Tällä hetkellä standardien noudattaminen perustuu tilintarkastuksessa noudatettavaan ”hyvään tilintarkastustapaan”, joka edellyttää kaikkien alaa koskevien

säännösten, myös kansainvälisten tilintarkastusstandardien, noudattamista. (Tilintarkastuslaki, §22) Tilintarkastusvelvollisia ovat Suomessa pääsääntöisesti kaikki kirjanpitovelvolliset yhteisöt lukuun ottamatta pieniä kirjanpitovelvollisia yhteisöjä. Tilintarkastuspakon pääsääntönä pidetään, että tilintarkastus on suoritettava mikäli päättyneellä tai sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella on täyttynyt kaksi seuraavista rajoista: liikevaihto 200 000 euroa, työntekijämäärä 3 henkilöä tai taseen loppusumma 100 000 euroa. Tilintarkastusvelvollisuudesta säädetään tarkemmin tilintarkastuslaissa. Pohjana tilinpäätöksen arvioinnille on kirjanpitolaki, joka edellyttää, että tilinpäätös on laadittu voimassaolevien säännösten ja määräysten mukaisesti ja antaa riittävän kuvan tilikauden tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta.(KPL 3;1§; KHT-yhdistys, 2007).

2.2 Tilintarkastuksen suorittaminen

Tilintarkastuslain mukaan hyväksytyksi tilintarkastajaksi voidaan lukea keskuskauppakamarin tai kauppakamarin ammattitutkinnot läpäisseet tilintarkastajat. Käytännössä pääsääntöisesti näin onkin, koska vanhasta maallikkotilintarkastajatoiminnasta on luovuttu ja vain pientä osaa asunto-osakeyhtiöistäkin tilintarkastavat uudet toiminnantarkastajat. Hyväksytyt tilintarkastajat ovat siis joko KHT- tarkastajia (keskuskauppakamarin hyväksymiä) tai HTM- tarkastajia (kauppakamarin hyväksymiä). Julkisyhteisöissä tilintarkastaja on pääsääntöisesti JHTT-tilintarkastustutkinnon suorittanut henkilö, jonka ammattitutkinnon hyväksyjänä toimii julkishallinnon ja talouden tilintarkastuslautakunta. (TTL:1;6§; KHT-yhdistys, 2007) Tilintarkastus tulee suunnitella niin, että toteutetut tarkastustoimenpiteet minimoivat riskin siitä, että tilinpäätöksessä olisi joku virhe, joka voisi olennaisesti vaikuttaa tilinpäätöksen antamaan oikeaan ja riittävään kuvaan tilikauden tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Tilintarkastajan tulee myös tarkastaa

hallinnon lainmukaisuus ja muodostaa käsitys yrityksen toimintaympäristön riskeistä. Tilintarkastajan käsitys yrityksen omasta valvonnasta vaikuttaa olennaisesti riskien arviointiin. Mikäli yrityksellä on oma sisäinen valvonta, voi tilintarkastaja ainakin jossain määrin käyttää sisäisen valvonnan tuloksia hyväksi. Tämä ei kuitenkaan poista lopullista vastuuta tilintarkastajalta. Jos yrityksen valvontaympäristö on puutteellinen, tulee tilintarkastajan suorittaa lisää toimenpiteitä saadakseen riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä lausuntoa varten. Myös jos sisäinen tarkastus on puutteellista, tulisivat tarkastustoimenpiteet suorittaa mahdollisimman lähellä tilinpäätösajankohtaa, jolloin voidaan varmistua tilikauden kokonaiskuvasta. Kannanottotasolla olevien olennaisten virheellisyyksien havaitsemiseksi käytetään lähinnä aineistotarkastustoimenpiteitä, jotka tarkoittavat käytännössä ruohonjuuritasolla tositetarkastusta, tilin saldojen tarkastusta ja tilinpäätöksessä esitettävään tiedon tarkastusta. On kuitenkin korostettu sitä, että koska tilintarkastajan riskienarviointi perustuu harkintaan ja koska harkinta-ajankohtana ei välttämättä ole tunnistettu kaikkia olennaisia riskejä, jotka voisivat vaikuttaa tilintarkastustoimenpiteiden laajuuteen, tulee aineistotarkastus suorittaa huolella riippumatta hyvästä sisäisestä tarkastuksesta. Tämä on tarpeen, koska sisäiseen valvontaan liittyy olennaisia rajoitteita, eikä se näin pysty poistamaan tilinpäätökseen sisältyvää olennaisen virheellisyyden riskiä kokonaan. (Halonen, Steiner, 2009, 230)

Tarkastettavan yrityksen ulkopuolelta pyydettävät ulkoiset vahvistukset ovat yksi tärkeä keino varmentaa tilinpäätöksen ja kirjanpidon tilien saldoja. Näitä vahvistuksia ovat esimerkiksi luotottajilta, tavarantoimittajilta, arvopaperivälittäjiltä ja muilta sidosryhmäläisiltä saatavat vahvistukset. Ulkopuolelta saatavia vahvistuksia on pidetty tärkeinä väärinkäytösten paljastamisessa, koska usein virheellisyydet voivat johtua juurikin esimerkiksi varastosaldojen virheellisyyksistä, tekaistuista laskuista tai myyntisaamisista, jotka voivat vaikuttaa

huomattavasti tilinpäätöksen oikeellisuuteen. (Halonen, Steiner, 2009, 250) Sisäisen tarkastuksen merkitystä tilintarkastuksen apuna ei myöskään voi vähätellä. Niin kuin edellä todettiin, sisäiseen tarkastukseen liittyy kuitenkin paljon kysymysmerkkejä johtuen sen ulkoisista rajoitteista. Mahdollisessa kriisitilanteessa voidaankin kyseenalaistaa yrityksen tuottamat omat raportit ja niiden luotettavuus erityisesti, jos ne koskevat yrityksen toiminnan jatkuvuutta ja ylimmän johdon toimintaa. Tuoreessa muistissa lienee muun muassa Punaisen ristin tapaus, jossa yhtiön aluejohtaja oli vuosien ajan harjoittanut systemaattista petosta siirtämällä lähipiiriin kuuluvalla konsultilla yhtiön varoja tekaistuilla toimeksiannoilla. Sisäinen tarkastus ei ollut kiinnittänyt väärinkäytöksiin huomiota. Rikoksella tuotettuihin vahinkoihin on tilintarkastajan valitettavan harvoin mahdollisuus puuttua.

2.3 Tilintarkastajan toimikausi ja riippumattomuus

Tilintarkastaja valitaan yhtiökokouksessa joko toistaiseksi tai tilikaudeksi. Pörssinoteeratussa yrityksessä on koettu tarpeelliseksi rajoittaa päävastuullisen tilintarkastajan toimikausien määrä seitsemään riippumattomuuden varmistamiseksi. (TTL 27§; KHT-yhdistys, 2007) Pk-yrityksissä tilintarkastaja tulee yleensä valituksi kirjanpito toimiston suosituksesta, usein yrittäjällä ja tilintarkastajalla ei ole muuta yhteistä neuvonpitoa kuin vuosittaisen tilintarkastuksen yhteydessä annettava tilintarkastusmuistio ja kertomus. Pienyrittäjien välinen suhde tilintarkastajaan onkin täysin päinvastainen verrattuna esimerkiksi pörssilistatun yhtiön asianosaisiin, jotka saattavat olla viikoittain yhteydessä yhtiön päävastuulliseen tilintarkastajaan. Tämä eroaa osaltaan siten, että tilintarkastus on alun perin syntynyt palvelemaan toimivasta johdosta eriytyneen osakkeenomistajien tarpeita (Geiger et. al, 1998).

On hyvä kiinnittää huomiota toimikauden pituuden vaikutukseen tutkittaessa tilintarkastajan mahdollisuuksia perehtyä yrityksen käytännön toimintaan. Yrityksen pitkäaikainen tilintarkastaja havaitsee toimintaympäristössä tapahtuneet muutokset paremmin kuin ensimmäistä tilikautta tarkastava tilintarkastaja. Toisaalta pörssiyrityksen tilintarkastajan toimikausien lukumäärän rajoittaminen on ristiriidassa tämän kanssa. Tilintarkastuslaki ei lähtökohtaisesti salli olettamien tekemistä tilintarkastuksessa edellisten tilikausien tapahtumien perusteella. Käytännössä näin ei kuitenkaan ole, vaan tilintarkastaja voi joutua ajallisten resurssien puutteessa käyttämään mahdollisia aiemmissä tilintarkastuksissa ilmenneitä riskitekijöitä ja vihjeitä. On hyvä huomata, että aiemmassa tieteellisessä tutkimuksessa on esitetty ristiriitaisia tuloksia konsultoinnin vaikutuksesta riippumattomuuteen. Esimerkiksi Wooten ja Colson (2003) toteavat tekemässään tutkimuksessa, että tilintarkastajan ymmärrys asiakkaan liiketoiminnasta kasvaa hänen konsultoidessaan asiakasta.

2.4 Tilintarkastuskertomus ja muu raportointi

Tilintarkastuskertomuksen antamaa informaatiota tulkittaessa korostuu sen rakenteen, sanamerkitysten ja kappalejärjestysten huomiointi. Näin ollen ei ole yhdentekevää miten kertomuksen rakenne on laadittu, mihin asioihin siinä otetaan kantaa ja missä kappaleessa toteamukset esitetään. Tilintarkastajan on arvioitava tilinpäätöksen antamia tietoja kokonaisuudessaan ja lukijan kannalta. Toisaalta yleisiin periaatteisiin kuuluu, että tilinpäätöksen lukijan tulee omata perustiedot laskentatoimesta tilinpäätösinformaation tulkitsemiseksi. Tilintarkastuskertomuksen laadintaa ohjaa ”hyvä tilintarkastustapa”, joka tulee ulottaa myös tilintarkastajan erityistehtäviin (TTL 22§). Tilintarkastuskertomuksen tulee antaa toimeksiannon mukaisesti tieto tilinpäätöksen oikeellisuudesta joko kohtuullisen tai rajoitetun varmuuden

mukaan. Tämä tarkoittaa sitä, että tilintarkastustoimenpiteet tulee suunnitella ja suorittaa riittävällä laajuudella saavuttaakseen tavoitellun varmuustason. Hyvään tilintarkastustapaan kuuluu, että epäolennaisia asioita ei esitetä tilintarkastuskertomuksessa. Erityistoimeksiannoissa, kuten erityistilintarkastuksessa ei anneta lausuntoa varmuuden tasosta, vaan tilintarkastaja raportoi ainoastaan havainnoistaan. (KHT-media, 2008, 32- 45)

Tilintarkastuskertomus voi olla vakiomuotoinen eli niin sanottu puhdas tai mukautettu. Mukautetun kertomuksen antaminen vaatii tilintarkastajaa arvioimaan onko yhtäältä rike tai virheellisyys olennaisuusrajan ylittävä vai voidaanko se kirjata pelkästään tilintarkastusmuistioon. Tilintarkastuskertomus on aina mukautettu kun se:

- sisältää vakiomuodosta poikkeavan tilintarkastuslain mukaisen lausunnon,
- sisältää erityislainsäädännön edellyttävän lausunnon tai
- huomautuksen tai lisätietoja.

Tilintarkastuskertomus tulee liittää rekisteröitävään tilinpäätökseen, mikäli se on mukautettu. Uusi tilintarkastuslaki korostaa, että tilintarkastaja voi antaa tilintarkastuskertomuksessa lisätietoja mutta ei tilinpäätöstä täydentäviä tietoja, jolloin toimivan johdon ja tilintarkastajan tehtävät pysyvät erillään. Mukautetut kertomukset jaotellaan lausuntoon vaikuttaviin ja vaikuttamattomien seikkojen perusteella. Vakiomuotoiseen lausuntoon vaikuttamattomiin seikkoihin kuuluvat lisätiedon antaminen erillisenä kappaleenaan. Vakiomuotoisesta poikkeavat lausunnot ovat ehdollinen, lausunnon jättämättä antaminen ja kielteinen lausunto. Kielteinen lausunto tarkoittaa sitä, että erimielisyys tarkastuksen kohteista on olennainen tilinpäätöksen antaman informaation kanssa. Tilinpäätös siis antaa harhaanjohtavan kuvan tai se on olennaisesti puutteellinen.

Mukautetuissa lausunnoissa tulee aina esittää perustelut omana kappaleenaan. Mikäli perustelut mukautukselle ovat pitkät, voidaan niitä tarvittaessa jatkaa tilinpäätöspöytäkirjaan. Huomioitavaa on, että tilinpäätöspöytäkirjaa ei voi käyttää tilintarkastuskertomusta korvaavana, vaan asian on olennaisilta osilta selvittävä kertomuksesta. Toiminnan jatkuvuuden epävarmoissa tilanteissa tilintarkastaja joutuu harkitsemaan raportoinnissa, kuvaako tilinpäätös riittävän hyvin sitä mahdollisuutta, että tavallisessa liiketoiminnassa ei voida realisoida omaisuutta ja maksaa velkoja osana normaalia liiketoimintaa liittyen tuleviin epävarmoihin tapahtumiin. Jos tilinpäätöksessä on annettu riittävä informaatio näistä epävarmuustekijöistä, tilintarkastajan tulee antaa vakioimuotoinen lausunto, mutta mukauttaa kertomus liittämällä siihen lisätietokappale, jossa korostetaan olennaisen epätietouden olemassaoloa ja viitata tilinpäätöksen liitetietoon jossa asia on esitetty. Poikkeustapauksissa, kun esiintyy useita merkittäviä epävarmuustekijöitä, voi tilintarkastaja antaa avoimen lausunnon. Mikäli tilinpäätöksessä on annettu puutteellisessa määrin tietoja epävarmuustekijöistä, tulisi tilintarkastajan antaa ehdollinen tai kielteinen lausunto. Kielteiseen lausuntoon liitetään perustelut ennen lausuntokappaletta. Esimerkki kielteisestä toiminnan jatkuvuutta koskevasta lausunnosta:

Lausunnon perustelut

”Yrityksen pitkäaikaiset lainat erääntyivät 31. joulukuuta 2007. Yritys ei ole pystynyt neuvottelemaan näiden pitkäaikaisten lainojen uudistamisesta tai hankkimaan korvaavaa rahoitusta ja yritys harkitsee konkurssiin hakeutumista. Näin ollen on olemassa olennaista epävarmuutta, joka saattaa merkittävästi kyseenalaistaa yrityksen kyvyn jatkaa toimintaa ja sen vuoksi yritys ei ehkä pysty realisoimaan omaisuutta eikä maksamaan velkoja osana normaalia liiketoimintaa. Tilinpäätöksessä ei ole esitetty tilanteesta tietoja.”

Kielteinen lausunto

”Lausuntonamme esitämme, että edellisessä kappaleessa tarkoitettujen seikkojen vaikutuksista johtuen tilinpäätös ja toimintakertomus eivät anna Suomessa voimassa olevien tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen laatimista koskevien säännösten ja määräysten mukaisesti oikeita ja riittäviä tietoja yhtiön taloudellisesta asemasta sekä sen toiminnan tuloksesta. Toimintakertomuksen ja tilinpäätöksen tiedot ovat ristiriidattomia.” (KHT-media, 2008, 187- 196)

Jos tilintarkastaja tehtyään mahdolliset lisäselvitykset ja arvioituaan johdon mahdollisia toimenpiteitä toiminnan jatkuvuuden mahdollisuudesta päättää, että jatkuvuuden periaatetta ei voi pitää tilinpäätöksen laadintaperiaatteena, kuuluu hänen antaa kielteinen lausunto. Jos yhtiön johto on kuitenkin päättänyt, että toiminnan jatkuvuutta ei tilinpäätöksessä sovelleta, tulisi se laatia esimerkiksi selvitystilataseen säännösten mukaisesti. Näin ollen jos tilintarkastaja on samaa mieltä periaatteen soveltamisesta voi hän antaa vakiomuotoisen lausunnon mutta kuitenkin korostaa laadintaperusteen muutosta lisätietokappaleella. Mahdollisissa tilintarkastajan ja johdon välisissä näkemyseroissa tilinpäätöksen laadintaperiaatteista ja sen sisältämistä olennaisista asioista tulisi antaa ehdollinen ja tai kielteinen lausunto. (KHT-media, 2008, 196-205). Seuraavassa on esitetty yleisimpiä tilintarkastuskertomusten mukautuksia (Laitinen, Sormunen, 2010):

Kannattavuuteen, vakavaraisuuteen tai maksukykyisyyteen liittyvät viittaukset:

- yrityksen toiminnan kannattavuuteen,
- oman pääoman määrään,
- heikkoon vakavaraisuuteen,

- yrityksen suoriutumiseen veloistaan,
- yrityksen saamisiin,
- rahoituksen saantiin tai
- maksuvalmiuteen.

Muuta merkittävää tapahtumaa koskeva lisätieto tai tilintarkastuskertomuksen mukautus:

- Tilintarkastusta ei ole voitu suorittaa täydessä laajuudessa.
- Tuleviin tapahtumiin ja olosuhteisiin liittyy merkittävä epävarmuus.
- Tappio ilmenee tilintarkastuskertomuksessa.

Yrityssaneeraukseen liittyvät:

- Päätös yrityssaneerauksen aloittamisesta.
- Päätös hakeutua yrityssaneeraukseen.

Lakien ja säännösten vastainen toiminta:

- Osingonjako ja puuttuva maksuvalmiuslaskelma
- Osatuloutuksen liitetietojen puutteellisuus
- Oman pääoman negatiivisuus (OYL)
- Osakeyhtiölain vastaisia lainoja, saamisia tai varojen siirtoja tai
- Tilinpäätös ei laadittu säännösten ja määräysten mukaisesti

Tilintarkastuskertomuksessa on tilintarkastuslain (TTL15.3 §; KHT-yhdistys, 2007) mukaan annettava tarpeelliset lisätiedot. Myös ISA 706 säätelee lisätietojen antamista. Sen mukaan nämä lisätiedot eivät vaikuta vakiomuotoisena annettuun lausuntoon, eli lisätietojen antaminen ei

sinällään tarkoita tilintarkastuskertomuksen mukauttamista. Lisätietokappale voidaan kuitenkin esittää kertomuksessa tilintarkastajan lausunnon jälkeen, jolloin kertomus tulkitaan mukautetuksi mutta ei tietojen osalta vaadi lausunnon ehdollisuutta kun tiedot on esitetty tilinpäätöksen liitetiedoissa. Toiminnan jatkuvuutta koskeva lisätietokappale riittää tilintarkastusstandardi 701:n mukaan asiaa koskevien seikkojen riittäväksi käsittelyksi tilintarkastuskertomuksessa. Lisätieto voi koskea kirjanpitoa, tilinpäätöstä ja hallintoa. Tilintarkastajan tavoitteena on lisätietoja antaessaan korostaa lukijaa kiinnittämään huomiota tiettyihin tilinpäätöksen seikkoihin, jotka voivat olennaisesti vaikuttaa tilinpäätöksestä saatavaan oikeaan ja riittävään kuvaan. Tässä lain kohdassa on hyvä huomata, että kysymys ei ole tilinpäätöksen tietojen täydentämisestä, vaan vastuu riittävien tietojen antamisesta kuuluu lähtökohtaisesti toimivalle johdolle. ISA 706 luettelee muita standardeja kuten, ISA 570:n, joissa annetaan yksityiskohtaiset tiedot lisätietojen antamisesta. (IFAC, 2009, 735)

Muita tilintarkastajalle kuuluvia raportointitoimenpiteitä ovat tasekirjan tilintarkastusmerkintä, tilintarkastuspöytäkirja, tilintarkastusmuistio sekä epävirallisemmat johdon kirjeet tai raportit. Tasekirjan tilintarkastusmerkinnän tarkoituksena on kertoa lukijalle, että tilintarkastus on suoritettu ja siitä on annettu kertomus (Tilintarkastuslaki, 14§). Tällä merkinnällä halutaan varmistua siitä, että mahdollisessa tilintarkastuskertomuksen häviämistapauksessa lukija tietää, että tilintarkastuskertomus on ylipäänsä olemassa ja voi sitä esimerkiksi tilintarkastajalta tiedustella. Tilintarkastuspöytäkirja eroaa muistiosta siinä suhteessa, että se on esitettävä hallituksen kokouksessa. Tilintarkastuspöytäkirjalla esitetään yhtiön johdolle ja hallitukselle sellaisia asioita, joita ei pidetä niin vakavina, että ne tulisi esittää täysin julkisessa tilintarkastuskertomuksessa, mutta jotka saattavat olla merkittäviä ja vaatia hallituksen ja johdon toimenpiteitä. Tilintarkastuspöytäkirjalla ei voi julkisuuden puutteensa vuoksi esittää sellaisia tapahtumia, jotka

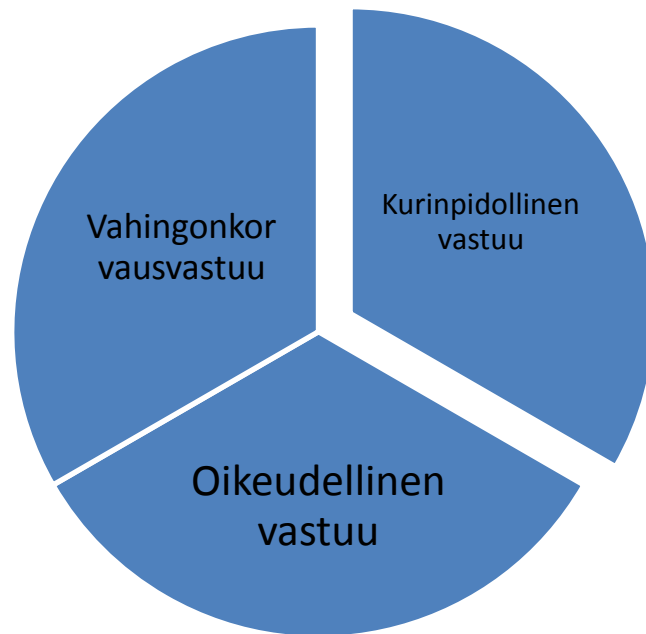
vaikuttavat olennaisesti tilinpäätöksen antamaan kuvaan tai jotka voisivat aiheuttaa vakavia uhkia yritykselle tai sen toimintakykyisyydelle. Tilintarkastuspöytäkirjassa on syytä mainita, että kyseessä on laissa tarkoitettu virallinen pöytäkirja. Mikäli tilintarkastuspöytäkirjassa viitataan tilintarkastuskertomukseen, tulee siitä julkinen asiakirja.

Tilintarkastusmuistiolla voidaan esittää johdolle kuuluvia vähäpätöisempiä puutteita tai virheitä, jotka eivät välttämättä vaadi välittömiä toimenpiteitä, vaan voidaan ottaa huomioon esimerkiksi seuraavaa tilinpäätöstä laadittaessa. Johdon kirjeillä ja raporteilla voidaan johdolle esittää tilintarkastuksessa ilmi tulleita havaintoja ja toimintasuosituksia. Nämä epävirallisemmat raportointimuodot ovat kuitenkin tärkeitä johdon ja tilintarkastajan välisen kommunikaation ylläpidossa. Tilintarkastajan vastuun kannalta tutkitaan aina, onko huomautettavat asiat raportoitu tarpeeksi vakavalla tavalla (tilintarkastuskertomus – tilintarkastuspöytäkirja – tilintarkastusmuistio). Eri raportointimuotojen valinnassa tärkeää on tilinpäätöksen antaman informaation olennaisuustasojen määrittely. (Tilintarkastusalan standardit ja suositukset, 2008, 559)

2.5 Tilintarkastajan vastuu ja vahingonkorvausvelvollisuus

Tilintarkastuslaki jakaa tilintarkastusvastuun kolmeen alueeseen: kurinpidolliseen vastuuseen, vahingonkorvausvastuuseen ja oikeudelliseen vastuuseen (TTL, 6§). Kuviossa 2 esitetyssä kurinpidollisessa vastuussa on kysymys valtion tilintarkastuslautakunnan (VALA), Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunnan (TILA) ja kaupakamarien tilintarkastusvaliokuntien harjoittamasta tilintarkastuksen toimintaan ja laatuun kohdistuvasta valvonnasta. Kurinpidollisissa menettelyissä voidaan tilintarkastajalle tai tilintarkastusyhteisölle määrätä sanktioita, joista ankarin on auktorisoinnin menetys. Kurinpidolliset

sanktiot eivät ole oikeudelliselta luonteeltaan rangaistuksia. (Koskinen, 1999, 306)



Kuvio 2. Tilintarkastusvastuu

Tilintarkastajan oikeudellinen vastuu jaetaan siviilioikeudelliseen vastuuseen ja rikosoikeudelliseen vastuuseen, joista jälkimmäinen siis edellyttää rikkeen tahallisuutta ja tällöin rikosnimikkeenä on avunanto kirjanpitorikokseen. Rikosoikeudellinen vastuu voi syntyä joko tilintarkastuslain tai muun lain kuten osakeyhtiölain rikkomisen perusteella. Tilintarkastuslaissa tarkoitettu tilintarkastusrikos käsittää rangaistukset tilintarkastuskertomuksen aiheettomasta jättämisestä antamisesta ja puutteellisesta tai totuudenvastaisesta tilintarkastuskertomuksesta. Vahingonkorvausvastuu syntyy siviilioikeudellisen näkökulman kautta ja siitä on säädetty tilintarkastuslain 44. pykälässä. Siltä osin kun tilintarkastuslaki ei säädi tilintarkastajan vahingonkorvausvastuusta, sovelletaan siihen yleisiä vahingonkorvausoikeuden periaatteita. (Kaisanlahti & Timonen, 2006, 70- 75)

Tilintarkastaja voi siis laiminlyödä valvontavastuunsa, jolloin voi syntyä vahingonkorvausvastuu suhteessa yritykseen tai kolmanteen osapuoleen kuten velkojaan. Olennaisena kriteerinä on siis tilinpäätöksen antama oikea ja riittävä kuva. Suomessa ei ole määrätty kattoa tilintarkastajan vahingonkorvausvastuulle, eli korvaussumma on rajoittamaton. Yhtiön johdon ja hallituksen vastuuta pidetään ensisijaisena suhteessa tilintarkastajan vastuuseen kun kyseessä on tilinpäätöksen laatiminen ja sen antama oikea ja riittävä kuva. Tämä ei siis tarkoita sitä, että virheen havaitsemattomuus tilintarkastuksessa johtaisi automaattisesti korvausvelvollisuuteen, vaan vastuuta punnittaessa arvioidaan pääasiassa hyvän tilintarkastustavan toteutumista ja tuottamuksellisuutta. Olennaisena seikkana voidaan pitää tilintarkastajan suorittamien toimenpiteiden laajuutta ja raportointia tilanteesta, eli käytännössä julkista tilintarkastuskertomusta. Tilintarkastaja voi olla vastuussa vahingoista myös kolmatta osapuolta, kuten osakasta tai velkojaa kohtaan. Tällöin esimerkiksi velkoja voi esittää kärsineensä tappioita tilintarkastuksen puutteellisuuden seurauksena. (Riistama, 2000, 34) Kun arvioidaan tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun syntymistä toiminnan jatkuvuuden tarkastelussa, on syytä huomioida muutamat tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun syntymiselle edellytetyt seikat. Vahingonkorvausvastuuta määriteltäessä on aina pystyttävä osoittamaan vahingon rahallinen määrä, vahingon kärsijä ja syy-yhteys. Tulevaisuudessa tapahtuvaa vahinkoa ei oteta huomioon vahingonkorvausta määriteltäessä. Syy-yhteys tarkoittaa, että mikäli tilintarkastaja olisi toiminut huolellisesti, vahinkoa ei mahdollisesti olisi tapahtunut, eikä vahingonkärsijän varallisuusasema olisi muuttunut epäedullisesti. Syy-yhteyden löytäminen ei siis ole niin yksiselitteistä, että voitaisiin suoraan sanoa, että tilintarkastajan toimenpiteillä olisi vaikutusta tapahtumien kulkuun. (Kaisanlahti & Timonen, 2006, 50- 54)

2.6 Agentti- päämiesteoria tilintarkastajaa ohjaavana tekijänä

Agentti- päämiesteorialla tarkoitetaan sitä, kun yksi tai useampi päämies sitouttaa sopimuksella yhden agentin toimimaan etujensa mukaisesti ja samalla delegoi agentille osan määräysvallastaan (Jensen & Meckling 1976, 5- 6). Agentti- päämiesteoriaa voidaan käyttää mallintamaan tilintarkastajan ja asiakkaan välistä toimeksiantoa, jossa tilintarkastaja toimii agenttina ja tilintarkastusasiakas eli yrityksen omistaja (omistajat) päämiehenä, joka valtuuttaa tilintarkastajan suorittamaan lakisääteisen tilintarkastuksen. Päämiehenä voidaan hyvästä syystä pitää yrityksen omistajaa, sillä vuosittainen yhtiökokous, eli omistajien tapa käyttää valtaa, valitsee tilintarkastajan kuluvalle tilikaudelle. Samoin voidaan myös mallintaa sitä tilannetta jossa tilintarkastusyhteisö toimii tilintarkastusasiakasta konsultoivana tahona. Tässä agentti- päämies suhteessa agentti on käytännössä tullut valtuutettua yrityksen (yritysjohdon) taholta, ei välttämättä yrityksen omistajan taholta, sillä esimerkiksi verotuksellisten asioiden konsultointiin ei tarvita valtuutusta yrityksen omistajilta. Mikäli yritysjohto toimii huolimattomasti suhteessa omistajakuntaa kohtaan, jolloin se siis toimii vastaavasti omistajien agenttina, käyttää omistajakunta valtaa yhtiökokouksessa ja vaihtaa yritysjohton (tai vaihtoehtoisesti asettaa syytteet toimivaa johtoa kohtaan). Agenttia ohjaa tilintarkastuksesta suoritettava lakisääteinen tilintarkastuspalkkio ja konsultointitilanteessa laskun mukainen työmäärään perustuva korvaus. Näin ollen saattaa syntyä päällekkäisiä agentti-päämies- suhteita tai kahden päämiehen tilanne, jossa tilintarkastaja toimii omistajan lukuun suorittaessaan lakisääteistä tilintarkastusta ja varmistaessaan taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyyden omistajille ja toisaalta yritysjohton agenttina konsultoidessaan sitä raportointiin liittyvissä asioissa.

Esimerkiksi tilanteesta jossa tilintarkastaja konsultoi asiakasta yritysjohdon toimeksiannosta verotuksesta, voi syntyä ristiriitainen tilanne, kun yrityksen omistajat ovat valinneet tilintarkastajan varmistamaan raportoinnin luotettavuus ja varoittamaan mahdollisista riskeistä, mutta se toimiikin yritysjohdon agenttina antaen konsultointia verotuksellisiin asioihin joista täyttä varmuutta ei ole. Näin tapahtuu myös tilanteessa, jossa omistus on eriytynyt toimivasta johdosta, ja tilintarkastajan tehtävänä on raportoida toiminnan jatkuvuuteen liittyvissä asioissa. Tilintarkastajalla voi olla ristiriitainen valtuutus suhteessa omistajiin ja kolmansiin osapuoliin jos tämä samanaikaisesti on valtuutettuna myös yritysjohdon puolelta. Tilintarkastajan riippumattomuutta voidaan kuitenkin pitää lähtökohtana raportoinnin läpinäkyvyydelle, koska yrityksen omistajakunta ei voi muulla tavoin varmistua siitä, että johto toimii omistajien valtuutuksen mukaisesti ja toteuttaa sitä tehtävää, joka sille on annettu.

3. Toiminnan jatkuvuuden erityiskysymyksiä tilinpäätöksessä

3.1 Toiminnan jatkuvuuden periaate tilinpäätöksessä

Toiminnan jatkuvuuden soveltaminen tilinpäätöksessä on ensimmäinen yleisistä tilinpäätöksen laatimisen periaatteista. Kansainvälisen tilinpäätösstandardin IAS 1 mukaan johdon on tilinpäätöstä laadittaessa arvioitava tulevia 12 kuukauden tapahtumia ja muodostettava käsitys toiminnan jatkuvuudesta. (IASB, 2001, 4- 5) Toiminnan jatkuvuuden arviointi kuuluu ensisijaisesti johdon vastuulle, ja päätökseen johtaneet seikat tulee dokumentoida muun muassa tilintarkastusta varten. Toiminnan jatkuvuutta arvioidessa ja tilinpäätöksen tietojen laadinnassa tulee kiinnittää huomiota kansainvälisiin tilinpäätösstandardeihin IFRS 7, joka velvoittaa selventämään rahoitusinstrumenttien ehtojen rikkomisesta johtuvia maksuvalmiusriskejä, IAS 1, joka velvoittaa luokittelemaan velat lyhytaikaisiksi mikäli lainaehtoihin liittyvää sitoumusta ei ole täytetty ja IAS 1 liitetietovaatimus pääoman hallinnasta. Lisäksi toiminnan jatkuvuutta arvioitaessa on hyvä kiinnittää huomiota rahoitusinstrumenttien kovenanttiehtoihin. Toiminnan jatkuvuutta tulee tarkastella myös mahdollisissa osavuosikatsauksissa. Johdon arvioita ja raportointia toiminnan jatkuvuudesta arvioi tämän jälkeen tilintarkastaja, joka muodostaa käsityksen niiden riittävydestä ja oikeellisuudesta. (FIVA, 2012)

3.2 Osingonjako ja jakokelpoiset varat

Osakeyhtiön varojen jaosta on määrätty osakeyhtiölain 13 luvussa. Näistä yleisin tapa on osingonjako, joka perustuu edellisen tilikauden

vahvistettuun tilinpäätökseen. Osingonjakoon liittyy tietty problematiikka, joka koskee osingon suuruutta ja jakokelpoisia varoja. Osakeyhtiölaki, niin kuin aiemmin mainittiin, toteaa 13 luvun toisessa pykälässä, että varoja ei saa jakaa mikäli tiedetään, tai pitäisi tietää, sen aiheuttavan yhtiön maksukyvyttömyyden. Yhtiö voi siis jakaa taseen vapaan oman pääoman, ellei se estä yhtiön maksukykyä. Yhtiökokous voi korottaa hallituksen esittämää osingonjakoehdotusta vain jos se perustuu vähemmistöosinko vaateeseen tai yhtiöjärjestykseen. Yhtiökokous voi valtuuttaa hallituksen maksamaan lisäosinkoa yhtiön tuloksen ja maksuvalmiuden rajoissa. Jos yhtiöllä on muu tarkoitus kuin voitontuottaminen osakkeenomistajille, tulee se mainita yhtiöjärjestyksessä ja määrättävä oman pääoman käyttötavoista. (KHT- yhdistys, 2011, 38- 42)

Riistama esittää vuonna 2000 tekemässään muistiossa ”Osakeyhtiön jakokelpoisesta voitosta”, että vapaan oman pääoman määrittämiseen liittyy muutamia ongelmakohtia, jotka tulisi ottaa huomioon osingonjaon suuruuden arvioinnissa. Taseenmukainen oma pääoma määräytyy yksinkertaisuudessaan laskentasäännöllä omaisuus vähennettynä vieraalla pääomalla, kertyneillä tilinpäätössiirroilla ja pakollisilla varauksilla. Pakolliset varaukset tarkoittavat tulevaisuudessa mahdollisesti lankeavien vastuiden huomioimista taseessa varauksena sen hetkessä tilinpäätöksessä, jolloin se vähentää vapaata omaa pääomaa ja näin ollen mahdollista osinkoa. Ongelmana Riistama kuitenkin näkee, että kirjanpitolainsäädäntö ja yhteisölainsäädäntö mahdollistavat näiden vastuiden ja riskisten erien kirjaamisen tilinpäätökseen vaihtelevilla tavoilla, joko kuluna tuloslaskelmassa, pakollisina varauksina taseessa tai pelkästään ilmoittamalla niistä liitetiedoissa, jolloin se ei vähennä taseen omaa pääomaa. Merkinnän realisoitumisen todennäköisyys on täysin kirjanpitovelvollisen oman näkökulman ja arvion varassa, jolloin sen kuulumista esimerkiksi tilikauden varmaksi kuluksi on vaikea arvioida. Esimerkiksi arvonkorotus käyttöomaisuudesta kasvattaa yrityksen sidottua omaa pääomaa ja poistaa oman pääoman negatiivisuuden, eikä siis

sellaisenaan mahdollista suurempaa osingonjakoa. Arvonkorotuksen realistisuutta tulisi kuitenkin arvioida myös tulevaisuudessa ja peruuttaa se, mikäli todennäköinen hyödykkeen luovutushinta on alempi kuin sen korotettu kirjanpitoarvo. Taseen sidottu oma pääoma on kuitenkin mahdollista palauttaa osakkaille tietyin edellytyksin, jolloin vaarana piilee, että pääomanpalautuksen perusta on realisoitumattomassa arvonkorotuksessa. Koska pelkästään taseeseen merkityt erät vaikuttavat jakokelpoiseen osinkoon, eikä osakeyhtiölain säännöksissä mainita liitetietojen vastuiden huomioimisesta jakokelpoista pääomaa laskettaessa, jää oman pääoman oikeellisuuden arviointiin kysymysmerkkejä. Riistama huomauttaakin, että nykyinen liiketoimintaympäristö on muuttunut painottamaan entistä enemmän aineettomia aktiivoita taseessa, jolloin yhtiön brändipanostukset, tuotekehitykset, sekä tietotaito muodostavat ison osan yhtiön tulevaisuuden tuotto-odotuksista. Perinteiset tuotannontekijät, kuten koneet ja laitteet näyttelevät vain murto-osaa resursseista, ja näin ollen tasetta ja osinkoa arvottaessa olisi syytä huomioida tämä. Omapääomatyöryhmän raportissa onkin jo vuonna 1994 ehdotettu, että osingonjaossa tulisi huomioida taseen vapaan oman pääoman lisäksi muut yhtiön taloudelliseen asemaan ja toiminnan jatkuvuuteen liittyvät seikat. Samalla ehdotettiin, että tilintarkastaja ottaisi kantaa toiminnan jatkuvuuteen yrityksen osingonjakoa koskevassa lausunnossa, mutta ehdotukset eivät johtaneet säännösten kiristämisiin. Yhtenä ongelmakohtana kuitenkin nähtiin tilintarkastajan rooli yrityksen toiminnan jatkuvuutta koskevassa kannanotossa, eikä sen arviointi nähty kuuluvan tilintarkastajalle. Sen sijaan toivottiin, että lainsäädännössä määriteltäisiin riittävän hyvin jakokelpoisen pääoman määrä, jotta tilintarkastaja ei joutuisi varojenjaon arvioinnissa harkinnanvaraiseen tilanteeseen. Riistama toteaa kuitenkin muistiossaan, että tilinpäätös ei perustu pelkästään menneeseen, vaan jaksotus ja arvostuskysymykset sisältävät aina käsityksen tulevasta. Näin ollen tilintarkastaja joutuu joka tapauksessa arvioimaan toiminnan jatkuvuutta tilinpäätöksen antamaa oikeata kuvaa punnitessaan.

Tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden arvioinnissa tärkeää on yhtiön hallituksen antama esitys ja perustelut jaettavasta osingosta perustuen sen tekemään maksukyky- ja tasetestiin. Sen mukaan osakeyhtiön varoja ei saa jakaa, mikäli jaettaessa tiedetään sen aiheuttavan yhtiön maksukyvyttömyyden. Laittomasti jaettua osinko voidaan vaatia palautettavaksi, jolloin sitä käsitellään laittomana varojenjakona. (OYL 13:2) Maksukyky- ja tasetestin tehtävinä on arvioida, paljonko osinkoa on mahdollista jakaa vaarantamatta yhtiön tulevaa maksuvalmiutta ja arvioida tulevia tapahtumia, jotka voisivat estää osingonjaon. Käytännössä hallituksella ja yrityksen johdolla ei ole ankaraa vastuuta maksukyvyystä, vaan olennaista on se, mitä osingonjakohetkellä tiedettiin tai olisi pitänyt tietää. Käyttökelpoisia maksukykyisyyden mittareita ovat erilaiset maksuvalmiutta kuvaavat tunnusluvut. Tilintarkastajan velvollisuus on aina tarkastaa osingonjakoprosessi ja arvioida sen vaikutuksia toiminnan jatkuvuuteen. On huomattava, että osakeyhtiölaki tai kirjanpitolaki ei sisällä vaatimusta tai mallia tasetestin ja maksuvalmiustestin suorittamisesta, vaan hallituksen laskelmat ja päätös osingosta perustuu yleisesti omaksuttuun käytäntöön huolellisuudesta ja sen dokumentoinnista. Hallituksen tulee tarkastaa osingonjaon mahdollisuus myös maksuajankohtana. Viive tilinpäätöksen valmistumisesta ja hallituksen esityksestä osingonjaoksi aina yhtiökokouksen päätökseen ja tilintarkastukseen asti saati osingon maksuajankohtaan voi olla pitkä huomioiden yhtiön toimiympäristön muutosten nopeus. (Mähönen et al. 2006, 419- 421)

3.3 Taseen negatiivinen oma pääoma

Osakeyhtiölain mukaan yhtiön hallituksen on oman pääoman negatiivisuuden havaittuaan viipymättä tehtävä kaupparekisteri-ilmoitus. Oman pääoman määrää laskettaessa omaksi pääomaksi voidaan lukea pääomalaina, kertynyt poistoero sekä yhtiön tekemät vapaaehtoiset

varaukset. Yhtiön omaisuuden todennäköisen luovutushinnan ollessa muuten kuin tilapäisesti suurempi kuin sen kirjanpitoarvo, voidaan myös erotus lukea oman pääoman lisäykseksi. Kyseisistä arvonkorotuksista on annettava kuitenkin perusteltu selvitys toimintakertomuksessa tai taseen liitetietona. (OYL 20/23§) Oman pääoman negatiivisuutta korjattaessa pääomalainalla on hyvä huomioida, että sen palauttamiseen on liitetty samat seuraamukset kuin laittomaan varojenjakoön ja sillä on huonommat ehdot kuin vieraalla pääomalla, kuten vakuudettomuus ja takaisinmaksun sitominen maksunhetken oman pääoman positiivisuuteen. (OYL 12/1§) Oman pääoman määrään ei siis liity yksityisissä osakeyhtiöissä enää lain mukaista yhtiökokouksen koollekutsumisvelvoitetta kun oman pääoman määrä on alle puolet osakepääomasta. Sen sijaan julkisissa osakeyhtiöissä tämä säännös on pidetty ennallaan. Negatiivisen oman huomaaminen varsinkin pienyritysten johdolle ei välttämättä ole aivan itsestäänselvyys varsinkaan tilikauden aikana, koska usein esimerkiksi kirjanpidon kuukausiraportteihin ei paneuduta ja tilinpäätöksen valmistumiseen saattaa kulua useita kuukausia tilikauden katkeamisesta. Toisaalta negatiivisen oman pääoman ilmoittaminen kaupparekisteriin julkiseen tietouteen ei ole kynnyksetön, vaan sen antamiseen voi liittyä rahoituksen lopullinen katkeaminen joka voi itsessään johtaa yrityksen vielä suurempiin vaikeuksiin. Johdon tietämättömyys oman pääoman negatiivisuudesta onkin yleinen selitys rekisteri-ilmoituksen laiminlyönnille, vaikka oikeuskäytäntö korostaa johdon huolellisuutta ja selonottovelvollisuutta erityisesti yrityksen taloudellisesti heikkona aikana. Tilintarkastajan tulee aina raportoida oman pääoman negatiivisuuden rekisteröinnin laiminlyönnistä osana yhtiön kirjanpidon laillisuuden valvontaa (KHT-media, Tilintarkastusalan kertomukset ja lausunnot, 2008, 40).

3.4 Riskisten tase-erien arvostaminen

Tilintarkastaja joutuu tilintarkastusta suorittaessaan aina arvioimaan kuinka hyvin tilinpäätöksen erät antavat oikean kuvan niiden tosiasiallisista sisällöistä ja tulontuottamiskyvystä. Pitkäaikaiset tulot ja menot jaksetaan eri tilikausille käyttämällä siirtyviä eriä taseessa. Siirtyviin eriin tulisi tilintarkastuksessa kiinnittää erityistä huomiota, sillä aiemmassa tutkimuksessa on käynyt ilmi, että niiden avulla yrityksen johto usein manipuloi tilikausien tuloksia (Spohr, 2004, 160). Taseen vaihtuvien vastaavien tilinpäätöstodentamisen yhteydessä tehtävässä varastoinventaarissa saattaa tilintarkastaja joutua luottamaan lähes täysin yhtiön omaan valvontaan tai korkeintaan kyetä tarkastamaan varasto pistokokeen omaisesti. Esimerkiksi rakennusliikkeen projektivaraston inventoinnissa tilintarkastaja joutuu nojaamaan käytännössä yhtiön omaan kirjanpidon kustannuspaikkalaskentaan. Kirjanpitolain 5:4§:ssä määrätään, että pitkäaikaisen rakennusprojektin tulouttamisessa voidaan soveltaa osatuloutusta, jolloin tilikaudelle kuuluvat tuotot ja kulut kirjataan valmiusasteen mukaisesti. Lisäksi on mahdollista soveltaa samanaikaisesti valituissa projekteissa luovutuksen mukaista tuloutusta, kuitenkin niin, että tilinpäätöskäsittelyt eri tilikausina ovat johdonmukaisia ja antavat oikean ja riittävän kuvan, sekä niistä annetaan selvitys liitetiedoissa. (KILA, 2010/1851) Kyseisenkaltaisissa, erilaista tuloutusmenetelmää soveltavissa yrityksissä haasteena sekä yritysjohdolle että tilintarkastajalle voi olla toiminnan jatkuvuuden ennustaminen, varsinkin jos yritystoiminta nojaa pelkästään huomattavan isoihin projekteihin. Epätavallisten varastonmuutosten syyt tulisi tilintarkastuksessa selvittää ja peilata niihin liittyvä virheellisyyden riski ottaen huomioon olennaisuuden rajat. Varasto tulee arvostaa hyödykekohtaisesti, jolloin olisi mahdollista tehdä myös epäkuranttiusvähennys, kuten esimerkiksi autokaupan varastosta. Vaihto-omaisuudesta tehdyt arvonalentumiskirjaukset, kun siitä saatu todennäköinen luovutushinta on hankintamenoa pienempi, tulisi

dokumentoida ja pystyä perustelemaan muun muassa tilintarkastusta ja verotusta varten, koska varaston alas kirjaaminen vaikuttaa suoraa verotuksen ajalliseen kohdistamiseen.(KPL 1:6§) Kaavamaiset arvonalentumiskirjaukset esimerkiksi autokaupassa eivät ole olleet kelpuutettuja oikeuskäytännössä. Sen sijaan hyödykekohtaisen arvonalentuman näytöksi on riittänyt, että auto on myyty seuraavalla tilikaudella hankintamensa alittavaan hintaan. Varaston epäkuranttiutta arvioitaessa on muistettava, että alimman arvonalentumisperiaate on pakonomaista eikä arvonalentumaa voida tehdä vain haluttaessa. (Leppiniemi, 2009, 60-61) Pahimmassa tapauksessa suuri virheellinen positiivinen varastonmuutos voi estää yrityksen selvitystilän vääristämällä tilikauden tulosta ja vaikuttaa näin olennaisesti yrityksen toiminnan jatkuvuuteen sekä sen arviointiin.

Toinen erityistä huomiota tilintarkastuksessa vaativa erä on vaihtuvien vastaavien saamiset ja myyntisaamiset. Saamiset ryhmä tulee jakaa taseessa pitkäaikaiseksi ja lyhytaikaiseksi. Pitkäaikaiset saamiset eräänntyvät maksettaviksi yli vuoden kuluttua ja kaikki muut saamiset ovat lyhytaikaisia. Saamisten alaryhmiä ovat myyntisaamiset, saamiset saman konsernin yrityksiltä, saamiset omistusyhteisyrittäjäryityksiltä, lainasaamiset, muut saamiset, maksamattomat osakkeet tai osuudet ja siirtosaamiset. Tilinpäätöstä laadittaessa jokainen saaminen tulee arvostaa erillisarvoperiaatetta noudattaen ja todennäköinen arvo on arvioitava erikseen. Pääsääntöisesti luottotappio tulee kirjata, kun on objektiivista näyttöä siitä, että arvonalentumistappio on syntynyt. Kirjanpitolautakunta on antanut lausunnon myyntisaamisten kirjaamisista luottotappioiksi. Sen mukaan myyntisaaminen tulee kirjata tilikauden tappioksi mikäli todennäköisyys, että myynnistä saadaan suoritus, alenee alle 50 prosenttiin. Tämä erä kirjataan liiketoiminnan muut kulut - erään luottotappioksi. Liitetietona kyseisestä erästä tulisi antaa selvitys, josta ilmenee saamiserän luonne ja taloudellinen vaikutus. Mikäli kuitenkin luottotappion todennäköisyys on 95 prosenttia, ei siitä tarvitse antaa

liitetiedoissa selvitystä. (Leppiniemi, 2009, 64- 65) Suurten luottotappioiden vaikutus erityisesti pienen liikevaihdon omaavaan pk-yritykseen voi olla mittava ja vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen. Usein luottotappiokirjauksen tekemistä voidaan perustellusti vaatia vasta kun selvitystilaan joutunut yritys on toimittanut saneerausohjelman, josta ilmenee luottotappion tarkka määrä, taikka yrityksen konkurssi on todennettavissa esimerkiksi yritys- ja yhteisötietokannasta. Näitä aiemmin luottotappiokirjaus perustuu aina subjektiiviseen arvioon, muistaen että myyntisaamisten luottotappioissa on hyvä noudattaa tilinpäätöksen varovaisuuden periaatetta (KPL 3:3.1§). Myös laajasti yleistyneen factoring eli myyntisaamisrahoituksen käsittely kirjanpidossa on ohjeistettu kirjanpitolautakunnan toimesta. Sen mukaan myyntisaamisia ei saa kirjata tilikauden tuotoksi siltä osin kuin factoring-luoton antanut taho on suorittanut luottoa, koska myyntisaamiset toimivat vain luoton vakuutena antajalleen. Näin ollen myyntisaamissaldo pienenee vasta kun asiakas suorittaa velkansa alkuperäiselle myyjälle. Myyntisaamisluotto voi olla laajuudeltaan niin olennainen yrityksen myyntisaamistilanteen antavaan kuvaan vaikuttava seikka, että se tulee mainita tilinpäätöksen liitetiedoissa. (KILA, 2003/1712)

3.5 Yrityssaneeraus ja konkurssi

Mikäli yrityksen tervehdyttämistoimenpiteet epäonnistuvat ja toiminnan jatkuvuus näyttää epävarmalta varojen ehdyttyä, mutta yrityksellä näyttäisi olevan edellytyksiä jatkaa tuottavaa liiketoimintaa, voi kysymykseen tulla velkasaneeraus. Laki yrityksen saneerauksesta määrittelee velkasaneerauksen soveltamisalan seuraavasti: ”Taloudellisissa vaikeuksissa olevan velallisen jatkamiskelpoisen yritystoiminnan tervehdyttämiseksi taikka sen edellytysten turvaamiseksi ja velkajärjestelyjen aikaansaamiseksi voidaan ryhtyä tämän lain mukaiseen saneerausmenettelyyn. Menettelyssä voidaan tuomioistuimen

vahvistamalla saneerausohjelmalla määrätä velallisen toimintaa, varallisuutta ja velkoja koskevista toimenpiteistä siten kuin tässä laissa säädetään.” Yrityssaneerauksessa on siis kysymys siitä, missä tapauksessa osapuolet kärsivät kaikista vähiten tappioita, eli se voidaan nähdä vaihtoehtona yrityksen asettamiselle konkurssiin. Yrityssaneeraushakijan tulee laatia saneerausohjelma, josta ilmenee yrityksen varallisuus ja sitoumukset, sekä tulevat toimenpiteet jatkuvuuden turvaamiseksi. (Laki yrityksen saneerauksesta, 1993/47) Tilintarkastajalla on iso rooli yrityssaneerausmenettelyssä. Velallisen hakemukseen liitettävästä tilintarkastajan laatimasta selvityksestä tulisi ilmetä, onko velallisella mahdollisuus selviytyä velkasaneerausohjelmasta ehdotetuilla toimenpiteillä, ja onko saneerausmenettelyn alkamiselle ylipäättään edellytyksiä. Selvityksen voi antaa yhtiön oma tilintarkastaja, mutta häneltä edellytetään neutraalia suhtautumista. Selvitykseen tulee myös liittää lausunto seikoista, jotka voivat vaarantaa toiminnan jatkuvuuden saneerausmenettelyssä. Tilintarkastajan selvityksessä olennaista on myös arvio velallisen antaman oman selvityksen realistisuudesta. Tilintarkastajan antama lausunto on kuitenkin ongelmallinen, koska tilintarkastaja voi joutua tukeutumaan yrityksen omaan selvitykseen liiketoiminnan kannattavuudesta ja vallitsevista olosuhteista, joka voi olla monessa tapauksessa puutteellinen. (Ilveskero, Grönlund, 2012) Yrityssaneerauksessa tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevassa lausunnossa ongelmat näyttävät olevan samat kuin aiemmin. Tilintarkastajan on vaikea arvioida johdon arvioita tulevasta, eikä tilintarkastaja välttämättä tunne asiakasyrityksen kilpailuympäristöä tai toimintaedellytyksiä. Useimmissa tapauksissa kysymys on yksinkertaisesti vuosia jatkuneesta kannattavuuden heikentymisestä koko alalla, ja tätä seikkaa voi olla vaikea muuttaa nopeasti. Jossain tapauksissa tilintarkastaja on nähnyt tarpeelliseksi jättää selvityksessä ottamatta kantaa toiminnan jatkamisen edellytyksiin. Tämä on tietysti ristiriidassa sille tarkoitukselle, että tilintarkastaja nimenomaisesti antaisi käräjäoikeudelle vinkkejä siitä, voidaanko yrityssaneerausmenettelyyn turvautua vai onko ainoa tie yrityksen konkurssiin määrääminen.

Tilinpäätöksen tarkoituksena on antaa oikea ja riittävä kuva yrityksen taloudellisesta asemasta ja tuloksesta. Siitä tulisi siis pystyä päättämään onko yrityksellä mahdollisuuksia jatkaa toimintaa seuraavan tilikauden ajan. Yrityssaneeraukseen hakeutuneiden yritysten mukautetuista tilintarkastuskertomuksista perustuu tutkimuksen mukaan vain 4 prosenttia oikean ja riittävän tiedon täyttymättömyyteen (Laitinen, Sormunen, 2010). Näin ollen siis yrityssaneerausyritysten toiminnan jatkuvuudesta tulisi pystyä ehdotetuilla saneeraustoimenpiteillä lausumaan jotain.

4. Tilintarkastusstandardi ISA 570:n keskeinen sisältö ja aiempi toiminnan jatkuvuuden tutkimus

Toiminnan jatkuvuutta koskevaa tilintarkastusstandardia on sovellettu tilintarkastuksiin, jotka kohdistuivat 15.12.2009 tai sen jälkeen alkaneiden tilikausien tilinpäätöksiin. Tilintarkastajan velvollisuuksia tarkastellaan suhteessa siihen, miten toimiva johto on käyttänyt oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laadinnassa. Oletuksen mukaan yhteisön nähdään jatkavan toimintaansa ennakoitavissa olevan tulevaisuuden ajan. Tilinpäätös laaditaan jatkuvuuden periaatetta noudattaen, ellei toimiva johto aio lopettaa yhteisön toimintaa tai sillä ei ole muuta realistista vaihtoehtoa. Toiminnan jatkuvuutta sovellettaessa tilinpäätöksessä yhteisön varat ja velat kirjataan sillä perusteella, että tavanomaisessa liiketoiminnassa on mahdollista realisoida varat ja yhteisö pystyy suoriutumaan veloistaan. Toimivalla johdolla on standardin mukaan aina velvollisuus tehdä arvio yhteisön kyvystä jatkaa toimintaa. Mikäli toiminnan jatkuvuutta ei voida soveltaa tilinpäätöksen laatimiseen, tulee pääsääntöisesti taseen likvidoitavissa olevat varat arvostaa käypään arvoon. Myös tilintarkastajan velvollisuuksiin kuuluu hankkia riittävä evidenssi siitä, että toimivan johdon on ollut asianmukaista käyttää oletusta toiminnan jatkuvuudesta tilinpäätöksen laatimisessa. Hänen on tehtävä johtopäätös olennaisen epävarmuuden esiintymisestä ja toiminnan jatkuvuuden määrittelystä. Näin tulee menetellä huolimatta siitä, että jokin tilinpäätösnormisto ei edellyttäisi vaatimusta johdolle tehdä arviota yhteisön kyvystä jatkaa toimintaa. ISA 200 kuitenkin painottaa, että luontaiset rajoitteet voivat vaikuttaa tilintarkastajan kykyyn havaita olennaiset virheellisyydet ja tapahtumat tulevaisuudessa, jotka voisivat vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen. Toisin sanoen sitä, että tilintarkastuskertomuksessa ei viitata jatkuvuutta koskevaan epävarmuuteen, ei voida pitää takeena yhteisön kyvystä jatkaa toimintaansa. (IFAC, 2009, 567)

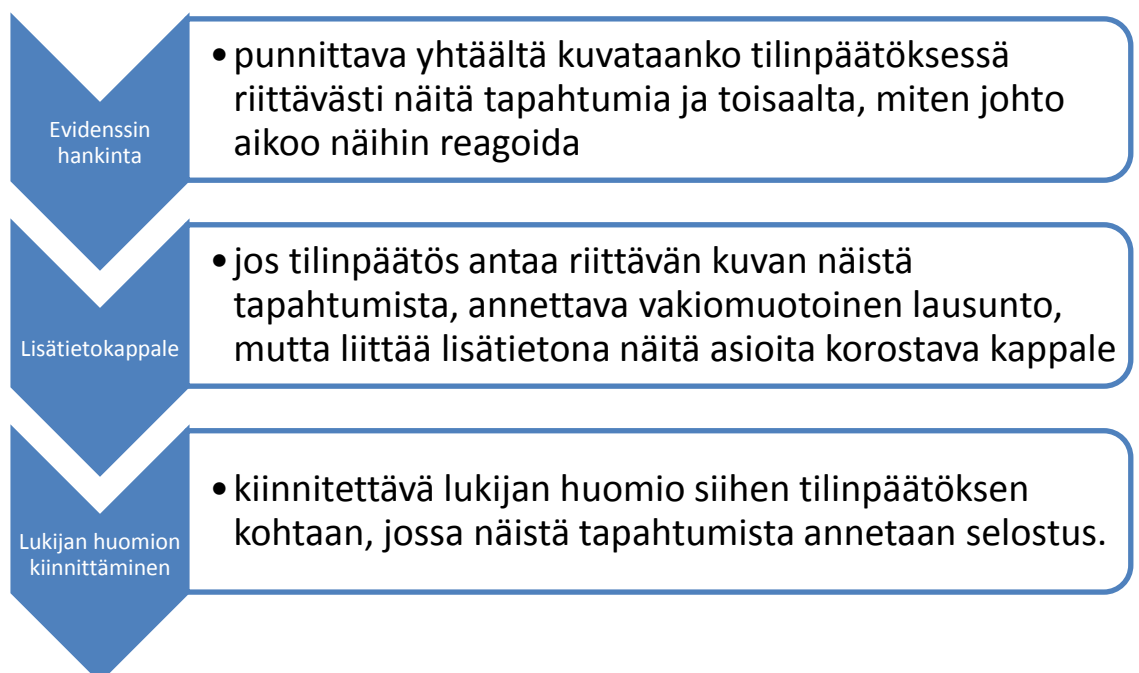
4.1 ISA 570 standardin tarkoittamat erityiset tilintarkastustoimenpiteet

ISA 315 mukaisina riskienarviointitoimenpiteinä tilintarkastusta suorittaessa tulee tilintarkastajan arvioida liittykö yrityksen toimintaan tapahtumia tai sellaisia olosuhteita, jotka voisivat vaarantaa toiminnan jatkuvuuden. Mikäli tällaisia havaitaan, on otettava selvää onko toimiva johto antanut selvityksensä näistä tapahtumista. Jos toimiva johto on kuitenkin näin tehnyt, on tilintarkastajan keskusteltava johdon suunnitelmista näiden suhteen. Jos johto ei ole tehnyt vielä arviota, tulee keskustella siitä, millä perusteilla oletusta toiminnan jatkuvuudesta voidaan käyttää ja tunnistetaanko ylipäänsä sellaisia tapahtumia tai olosuhteita, jotka voisivat vaarantaa toiminnan. Tilintarkastajan arvioidessa toiminnan jatkuvuutta tulee hänen käyttää samaa ajanjaksoa, kuin mitä johto on mahdollisessa arviossaan käyttänyt. Koko tilintarkastuksen ajan on pysyttävä tarkkaavaisena sellaisen evidenssin suhteen, joka voisi antaa aiheita epäillä yhtiön kykyä jatkaa toimintaa. Toimivan johdon on ulotettava arvionsa toiminnan jatkuvuudesta 12 kuukauden päähän. Tarvittaessa tilintarkastaja voi tiedustella johdolta sellaisia tapahtumia ja olosuhteita yli 12 kuukaudenkin ajanjakson, jotka voisivat vaarantaa jatkuvuuden. Jos tällaisia tapahtumia tai olosuhteita tunnistetaan, on tilintarkastajan hankittava tarpeellinen määrä evidenssiä tilintarkastustoimenpiteillä, jotta hän voi muodostaa arvionsa toiminnan jatkuvuudesta. (IFAC, 2009, 569) Tilintarkastajan tulee arvioida toimivan johdon mahdollisia suunnitelmia tunnistettujen riskitapahtumien ja olosuhteiden suhteen, sekä niiden vaikutuksia toteutuneeseen lopputulokseen. Jos on laadittu kassavirtaennuste, tulee sen toteutumisen mahdollisuutta arvioida. On myös harkittava, onko johdon arviointipäivän jälkeen tullut lisää tietoja tai tosiseikkoja. Tarvittaessa voidaan myös pyytää yrityksen hallitukselta ja johdolta kirjalliset vahvistusilmoitukset tulevia toimenpiteitä koskevista suunnitelmista ja näiden toteuttamiskelpoisuudesta. (IFAC, 2009, 570)

4.2 Johtopäätökset ja tilintarkastusraportointi

Kun tarvittava tilintarkastusevidenssi on hankittu, tulee tehdä johtopäätös siitä, liittyykö tilintarkastajan käsityksen mukaan olennaista epävarmuutta tapahtumiin tai olosuhteisiin, jotka voisivat antaa merkittävää aihetta epäillä yhteisön kykyä jatkaa toimintaansa. Olennainen epävarmuus tarkoittaa, että sen mahdollinen vaikutus on niin laaja ja sen toteutuminen niin todennäköistä, että tilintarkastaja katsoo tarpeelliseksi esittää tilinpäätöksessä asianmukaiset tiedot epävarmuuden luonteesta ja vaikutuksista. Näin varmistetaan tilinpäätöksen antama oikea ja riittävä kuva sekä estetään tilinpäätöksestä saatava harhaanjohtava kuva. (IFAC, 2009, 571)

Seuraavassa kappaleessa on esitetty eri tapauksissa suoritettavat tilintarkastajan toimenpiteet. Jos toiminnan jatkuvuuden oletusta voidaan käyttää tilinpäätöksen laadinnassa, mutta itse toimintaan liittyy olennaista epävarmuutta, on tilintarkastajan:



Jos tilinpäätöksessä ei esitetä näistä tapahtumista tietoja, tulee tilintarkastajan antaa ehdollinen tai kielteinen lausunto. Tilintarkastuskertomuksessa tulee mainita olennaisesta epävarmuudesta. Mikäli toiminnan jatkuvuutta ei voida ylipäänsä soveltaa tilinpäätöksessä, mutta toimiva johto on näin menetellyt, tulee tilintarkastajan antaa kielteinen lausunto. Jos toimiva johto ei ole halukas arvioimaan toiminnan jatkuvuutta tai pidentämään arviotaan tulevasta sitä tilintarkastajan näin pyytäessä, tulee tilintarkastajan harkita tämän vaikutuksia tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastajan on keskusteltava tunnistetuista tapahtumista myös hallintoelinten jäsenten kanssa. Jos tilinpäätöksen hyväksyntä toimivan johdon ja hallintoelimien toimesta viivästyy merkittävästi, tulee tilintarkastajan tiedustella syytä tähän. Jos tilintarkastaja epäilee, että viivästyksellä voisi olla tekemistä toiminnan jatkuvuutta koskevaan arvioon, on tilintarkastajan harkittava lisäevidenssin hankkimista tukemaan tätä epäilystä. (IFAC, 2009, 572)

4.3 Soveltamista koskeva ohjeistus

Standardissa annetaan esimerkkejä koskien erityyppisiä yhteisöjä ja myös lukuisia tyyppitapauksia sellaisista olosuhteista tai tapauksista, jotka voisivat vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen. Seuraavassa kuviossa käsitellään muutamia tärkeimpiä tapauksia ja olosuhteita, jotka standardin mukaan on merkittäviä toiminnan jatkuvuuden kannalta.

Rahoitukseen liittyvät

- Yrityksen talouden tila: Nettovelkojen tai lyhytaikaisten nettovelkojen suuruus
- Erääntymässä olevat kiinteät luotot, joista selviäminen näyttää epävarmalta
- Yritys turvautuu liikaa lyhytaikaisiin luottoihin rahoittaessaan pitkäaikaisia omaisuuseriä
- Vihjeet luotonantajien vetäytymisestä
- Julkisen sektorin tuen loppuminen

Organisaation sisäiset

- Toimivaan johtoon kuuluvien avainhenkilöiden menettäminen
- Rekrytointivaikeudet
- Organisaation sisäiset riidat

Liiketoiminnalliset

- Katastrofit, joilla ei ole vakuutusturvaa
- Keskeisen markkina-alueen, franchising-sopimuksen tai tavarantoimittajan menettäminen
- Säädösten, määräysten ja hallituksen politiikan muutokset, jotka voisivat vaikuttaa liiketoimintaan ratkaisevasti
- Ratkaisematta olevat oikeusprosessit ja viranomaiskäsitellyt, jotka saattaisivat korvausten osalta aiheuttaa konkurssin

Kuvio 3. Standardin esimerkkejä toiminnan jatkuvuuteen vaikuttavista tekijöistä

Näitä tekijöitä saattavat lieventää esimerkiksi velkaantumispolitiikka suunnitelmassa päätetyt oman pääoman lisäykset, konsernituki, omaisuuden myynnit tai lainojen maksuaikojen pidennykset. Olennaisena voidaan siis pitää johdon suunnitelmia näiden tapahtumien lieventämiseksi ja myös niiden julki tuomisen tilinpäätöksessä. Standardi myös painottaa, että pienien yhteisöjen selviytyminen on usein voimakkaammin riippuvainen rahoituksen saannista ja liiketoiminnan keskeisistä sopimuksista. (IFAC, 2009, 575)

4.4 Toimivan johdon tekemä arvio

Tilintarkastajan arvioidessa, voidaanko oletusta toiminnan jatkuvuudesta käyttää, on keskeistä peilata sitä johdon tekemään omaan arvioon. Mikäli johdon tekemä analyysi puuttuu kokonaan, ei tilintarkastajalla ole velvollisuutta tätä puutetta korjata. Arvion puuttuminen ei välttämättä kuitenkaan estä toimivaa johtoa tekemästä päätöstä tilinpäätöksen laadinnasta toiminnan jatkuvuuden olettamaa käyttäen. Näin voidaan erityisesti menetellä silloin, kun toiminta on ollut useamman tilikauden ajan vahvasti voitollista, eikä rahoituksen saantiin liity mitään epävarmuutta. Tilintarkastaja arvioi, onko johdon ollut asianmukaista käyttää jatkuvuuden olettamaa, peilaamalla päätöstä omaan tilintarkastusevidenssiin. Pienissä yhtiöissä huomioitavaa on, että toimiva johto ei ole tehnyt arviota tulevasta, vaan se luottaa liiketoiminnan ja ennakoitujen tulevaisuuden näkymien perinpohjaiseen tuntemiseen. Tällaisissa tapauksissa tilintarkastajan on syytä keskustella johdon kanssa yhteisön rahoituksellisesta tilanteesta keskipitkällä ja pitkällä aikavälillä sekä suhteuttaa johdon käsityksiä tilintarkastajan omaan käsitykseen. Vaatimus

siitä, että toimiva johto pidentää arvioitavaa ajanjaksoa tilintarkastajan pyynnöstä, voidaan toteuttaa siis keskustelemalla ja hankkimalla evidenssiä näkemysten tueksi. Useasti tilanne pienten yhteisöjen kohdalla on, että omistajajohtaja kantaa vastuun yhtiön rahoittamisesta oman pääomanehtoisena rahoituksena, jolloin sijoitukset yhtiöön ovat etuoikeuksiltaan huonompia kuin muiden lainanantajien. Jos toiminnan jatkuvuus voisi vaarantua omistajan vedettyä tukensa pois, voi tilintarkastaja pyytää kirjallisen vahvistuksen tällaiseen tukeen liittyvistä ehdoista ja omistajajohtajan aikomuksesta. Tilintarkastajalla ei ole mitään velvollisuutta käynnistää toimenpiteitä riskisten tapahtumien tunnistamiseksi, jotka voisivat tapahtua toimivan johdon tekemän arvion vähintään 12 kuukauden ajanjakson jälkeisenä aikana. (IFAC, 2009, 577)

4.5 Toiminnan jatkuvuutta koskeva suomalainen tutkimus

Suomessa keskustelu ja tutkimus toiminnan jatkuvuudesta olivat vielä muutama vuosi sitten alkutekijöissään. Pitkään jatkuneet talouden epävarmat ajat ovat kuitenkin pakottaneet paneutumaan yritysten vaikeuksiin ja niihin johtaneisiin syihin, ja myös tilintarkastajan vastuisiin on kiinnitetty huomiota. Julkisuuteen tulleet harvat tapaukset, joissa tilintarkastaja on ottanut kantaa toiminnan jatkuvuuteen, ovat herättäneet voimakasta kriittistä keskustelua tilintarkastajan vastuusta ja raportoinnin seurauksista yritykselle. Keskustelun on väitetty ajautuneen väärille urille, kun tilintarkastajia on syytetty yhtiön toiminnan hankaloittamisesta. On kuitenkin huomioitava, että tilintarkastajalla on aina vastuu selvittää lausuntonsa oikeellisuus, ja rangaistuksena virheellisestä tai puuttuvasta raportoinnista voi olla auktorisoinnin menettäminen ja mahdollisesti myös laajamittainen vahingonkorvausvastuu. Tilintarkastajan ensisijaisena tehtävänä on varmistaa suhdanteisiin katsomatta luotettavan taloudellisen informaation varmentaminen. Toiminnan jatkuvuuteen liittyvien epävarmuustekijöiden ilmaiseminen on koettu tilinpäätösraportoinnin

haastavimmaksi osa-alueeksi. (Sviili, 2010) Samaan aikaan kun toiminnan jatkuvuudesta annettavia lausuntoja kritisoidaan siitä, että ne vaikeuttavat yritysten liiketoimintaa, on tilintarkastajan raportointiin kaivattu avoimuutta. Sijoittajat haluaisivat hyödyntää enemmän tilintarkastajan antamaa raportointia. Ongelmaksi on koettu, että varsinkin pörssiyritykset antavat toimintakertomuksissa tietoa liiketoimintariskeistä vain sen, mitä laki edellyttää. Esimerkkinä tilintarkastaja voisi aktiivisemmin raportoida taseen sisältämistä kohtuuttomista tulonodotuksista, jotka voisivat muodostaa riskin yhtiön toiminnassa. Näin tilintarkastus palvelisi paremmin myös sijoittajan eli osakkeenomistajan tarpeita, koska tilintarkastaja on myös omistajan valitsema ”valvoja”. (Ritakallio, 2010) Kotimaisessa keskustelussa on näin ollen selkeästi erotettavissa eri tahojen intressit koskien tilintarkastusinformaatiota ja toiminnan jatkuvuutta. Pörssisijoittajien kannalta olisi mielekästä, jos tilintarkastuskertomuksissa alettaisiin laajemmin raportoida esimerkiksi liiketoimintariskeistä ja uhista. Toisaalta yksityisomisteisissa yrityksissä rahoitushanat voisivat viimeistään katketa tilintarkastajan raportointiin toiminnan jatkuvuutta koskeviin epäilyksiin.

HTM- yhdistys on ottanut kantaa ISA- standardien kehittämiseen ja käyttöönottamiseen EU:ssa vuonna 2007. He korostavat sitä, että standardit ovat luotu kansainväliseen käyttöön, mutta niiden pitäisi soveltua eri maiden kansallisiin tarpeisiin mahdollisimman hyvin. Huomioonotettavia seikkoja ovat, että tilintarkastus pohjautuu esimerkiksi Pohjoismaissa tilinpäätöksen tarkastamisen lisäksi muun muassa hallinnon tarkastamiseen, ja että tilinpäätös antaa pohjan myös verotukselle. HTM- yhdistys toteaa kannanotossaan, että standardien tulisi heijastaa ensisijaisesti eurooppalaista näkemystä tilintarkastuskäytännöistä, mikäli standardit aiotaan ottaa mukaan pakottavaan lainsäädäntöön. ISA- standardit ovat luonteeltaan periaatteellisia, eivätkä välttämättä sovellu yksityiskohtaiseen soveltamiseen. HTM- yhdistys myös muistuttaa, että US GAAS-

tilintarkastusstandardit (United States Generally Accepted Auditing Standards) ovat paljon yksityiskohtaisemmat. Yhdistys ei silti toivo, että ISA- standardeista tehtäisiin tällaisia. Perusteena he esittävät Enronin tapauksen, jolloin yksityiskohtaisetkaan standardit eivät taanneet tilintarkastuksen luotettavuutta. Yksityiskohtaisuutta kritisoidaan myös siksi, että asiaankuulumattomien standardien noudattamatta jättämisestä voisi helposti tulla lakimiesten keino sysätä vastuuta tilintarkastajalle. (HTM- yhdistys, 2007)

Laitinen ja Sormunen selvittivät vuonna 2010 tehdyssä tutkimuksessaan konkurssiin menneiden yritysten tilintarkastusraportointia. Tutkimuksissa kävi ilmi, että yli puolessa toiminnan jatkuvuutta koskevista mukautetuista kertomuksissa ennen konkurssia oli kysymyksessä niin sanottu lausuntoon vaikuttamaton lisätieto, jolla haluttiin korostaa kertyneitä tilikauden tappioita. Mukautetuista kertomuksista ainoastaan noin 10 prosenttia oli suoranaisia kielteisiä lausuntoja yrityksen toiminnan jatkuvuutta koskevasta epävarmuudesta. Tutkimus osoittaa ristiriidan ISA 570 tilintarkastusstandardin soveltamisen ja vallitsevan käytännön välillä. Tilintarkastajan tulisi siis antaa kielteinen lausunto, mikäli toimintaan liittyy olennaista epävarmuutta. Näin ollen tilinpäätös antaa aina väärän kuvan, kun se on laadittu toiminnan jatkuvuusperiaatetta soveltaen.

4.6 Kansainvälinen konteksti ja aiempi tutkimus

Toiminnan jatkuvuutta koskevan standardin historia ulottuu paljon kauemmaksi kuin mitä sen eurooppalainen konteksti antaa ymmärtää. Yhdysvalloissa heräsi 80- luvulla kiinnostusta tilintarkastajan raportointiin yhtäältä muuttuvassa yritysraenteissa ja niiden omistuksissa. Toisaalta pohdittiin yrityksen läpinäkyvyyttä omistajille ja muille kolmansille osapuolille, sillä olihan yritysten pörssiomistus yleistynyt laajasti. Tilintarkastajan erityisasema koettiin merkittäväksi valvontaa

suunniteltaessa. Näin siis ratkaisuksi keksittiin tilintarkastajan raportoinnin kehittäminen ja vastuun laajentaminen koskemaan toiminnan jatkuvuuden arviointia julkisesti noteeratuissa yrityksissä. Omistajapohjan hajautuminen siis vaikutti huomattavasti uudenlaisen raportoinnin tarpeeseen. Vuonna 1988 julkaistiin tilintarkastusstandardi SAS 59 (Statement of Auditing Standard) toiminnan jatkuvuudesta. Se sisälsi hyvin paljon samoja vaatimuksia, kuin hiljattain julkaistu eurooppalainen ISA 570. SAS 59 integroitiin kansalliseen lainsäädäntöön vuonna 1995, aivan kuten Euroopassa on tarkoitus menetellä ISA- standardien suhteen. Tästä standardista heräsi kuitenkin voimakas keskustelu. Toiset väittivät, että standardi loi pelkästään kriteerit raportoinnille. Varsinaista toiminnan jatkuvuuden tarkastelua tapahtui siis vuosittaisessa tilintarkastuksessa jo aiemminkin. Standardin ei siis katsottu tuovan erityisesti mitään uutta tilintarkastajan tehtäväkenttään. ”Olennaisen epävarmuuden” esiintymisen arviointia kritisoitiin jo silloin, koska sen nähtiin pohjautuvan liikaa subjektiiviseen näkökulmaan ja se avasi näin mahdollisuuden spekuloinnille. Pelättiin sitä, että mukautetut lausunnot toiminnan jatkuvuudesta aikaansaisivat tilintarkastajille lisää kustannuksia, kun investoijat haastaisivat oikeuteen perusteettomista lausunnoista. Vahingonkorvaukset saattaisivat ajaa tilintarkastusyrityksen konkurssiin. Standardi ei myöskään luetellut yksityiskohtaisia menetelmiä sille, miten toiminnan jatkuvuutta pitäisi analysoida, ja kuuluisivatko esimerkiksi konkurssiennustamisen menetelmät tähän kategoriaan. (Geiger et. al. 1998)

Sen sijaan standardi numero 56, joka käsittelee analyyttisiä menetelmiä antaa ymmärtää, että konkurssiennustemallit ja tunnusluvut voisivat olla osa myös toiminnan jatkuvuuden arviointia (Hopwood, McKeown, Mutchler, 1994). Näitä malleja, jotka pohjautuvat x-, y- ja z- malleihin konkurssin ennustamisessa, on kuitenkin kritisoitu väittämällä, että ne ovat liian tarkkoja kuuluakseen tilintarkastajan tehtäväkenttään (Koh 1991; Altman 1982). Uuden standardin syntyminen avasi ovet myös

uudenlaiselle tutkimukselle tilintarkastuskentällä. Varsinkin Yhdysvalloissa haluttiin selvittää erilaiset vastuukysymykset ja tutkia standardin tuomia uusia ulottuvuuksia (Geiger et. al. 1998). Myös tutkimusta standardin mahdollisesta toimivuudesta eurooppalaisessa kontekstissa on kaivattu (Hopwood et. al. 1994). Ongelmana onkin ollut, että lähes kaikki tutkimukset on tehty amerikkalaisessa toimintaympäristössä (Vanstraelen, 2002). Tutkimukset kuitenkin osoittavat, että oikeusprosessit tilintarkastajia kohtaan ovat huomattavasti vähäisempiä Manner- Euroopassa kuin Yhdysvalloissa (Kinney, 1994).

Yhtenä uutena tutkimuskysymyksenä oli haluttu selvittää kuinka paljon SAS 59:n julkistaminen muutti raportointia ja kuinka raportointi korreloi mahdollisten konkurssitapausten kanssa. Aiemmat tutkimukset osoittivat, että mukautetun tilintarkastuskertomusten määrä konkurssia edeltävänä vuonna kasvoi juuri ennen SAS 59:n ilmestymistä 40- 45 prosenttia ja heti sen jälkeen vielä 60 prosenttia. Geigerin, Raghunandan ja Raman (1998) tekemässä tutkimuksessa konkurssiyhteyttä raportoinnille ei kuitenkaan löytynyt ennen SAS 59:n julkaisua tai julkaisun jälkeen. Tämä tarkoitti sitä, että tilintarkastajat eivät mukautaneet lausuntoja enenevässä määrin epävakaiden yritysten kohdalla johtuen uudesta standardista, vaan toiminnan jatkuvuuden arviointia tapahtui jo aiemmin, ainoastaan raportointikäytäntö muuttui. Tutkimuksessa kiinnitetään kuitenkin huomiota standardin tuomaan parannukseen, joka koskee hallinnon ja liiketoiminnan riskien arviointia tilintarkastajan näkökulmasta. Tämä tilinpäätöksen lisäksi suoritettava toimintaympäristön tarkastus lisää Geigerin et. al. mukaan yritysten läpinäkyvyyttä. Sen sijaan tilintarkastaja ei ole veloitettu tekemään ennusteita yrityksen tulevaisuudesta. Silti tilintarkastajan tulee havaita sellaiset tapahtumat ja tekijät, jotka voisivat johtaa vaikeuksiin jollain osa-alueella. (Geiger et. al. 1998)

Tutkimusteoriassa väitetään, että tilintarkastajan negatiivinen raportointi koskien yrityksen toiminnan jatkuvuutta on voimakkaasti sidoksissa siitä

aiheutuviin seurauksiin, kuten asiakkaan menettämiseen ja oikeudelliseen vastuuseen (Deangelo, 1981, Watts & Zimmerman, 1986). Tämä on osoitettu USA:ssa myös empiirisellä tasolla (Khrisnan & Khrisnan, 1996; Louwers, 1998). Khrisnan & Khrisnan (1996) toteavatkin, että suurin taustalla vaikuttava tekijä tilintarkastajan raportoinnissa on uhka joutua oikeudelliseen vastuuseen mahdollisessa konkurssitilanteessa, mikä osaltaan kompensoisi asiakkaiden menettämisen pelkoa. Deangelo (1981) puolestaan on sitä mieltä, että tilintarkastusraportoinnin luotettavuus koostuu kahdesta osasta: tilintarkastajan kyvykkyyksistä ja tilintarkastajan riippumattomuudesta. Aiempi tutkimus kun osoittaa, että tilintarkastajalla on kyky havaita yrityksen vaikeudet liittyen toiminnan jatkuvuuteen, mutta riippumattomuus on sen sijaan hyvin kyseenalaista (Kida, 1980; Barnes & DenHuan, 1993). Louwers (1998) sen sijaan väittää tutkimuksessaan, että systemaattista yhteyttä negatiivisen toiminnan jatkuvuuden raportoinnin ja tilintarkastajan mahdollisen ”asiakaskadon” pelon välillä ei ole. Bhimani et. al. (2009) tutkivat 2000 yrityksen aineistolla, onko toiminnan jatkuvuuden lausumisella yhteyttä konkurssiin ajautumiseen. Tutkimuksen johtopäätökset olivat, että tilintarkastajan toiminnan jatkuvuutta koskevalla lausunnolla oli selkeä yhteys yritysten ajautumiselle konkurssiin, jonka arveltiin johtuvan muun muassa luotottajien saamasta negatiivisesta signaalista. Tutkimus suoritettiin portugalilaisella aineistolla. Kaikesta huolimatta aiempien tutkimusten antamat tulokset ovat olleet ristiriitaisia, eikä täysin selkeää yhteyttä toiminnan jatkuvuuden lausunnon ja konkurssitapausten välillä ole pystytty osoittamaan (Lyss & Watts, 1994; Carcelle & Palmrose, 1994). Ainoan selkeän yhteyden tilintarkastajan oikeudellisen uhan kasvulle on todettu aiheutuvan asiakkaan heikosta taloudellisesta menestyksestä (Carcello & Palmrose, 1994; Krishnan & Krishnan, 1996; Stice, 1991)

Vanstraelin (1999) aiemmassa eurooppalaisessa tutkimuksessa selvisi, että tilintarkastajan aiemmat asiakasmenetykset vähentävät halua raportoida toiminnan jatkuvuuden vaikeuksista. Kaikesta huolimatta

Yhdysvalloissa tehdyssä empiirisessä tutkimuksessa on todistettu, että tilintarkastajan on rahallisesti kannattavampaa lausua toiminnan jatkuvuudesta, kuin jättää se tekemättä ja ottaa riski joutua mahdollisesti vahingonkorvausvastuuseen (Matsumara et. al, 1997). Yhdysvalloissa konkurssiin ajautuneiden yritysten tilintarkastajista noin 74 prosenttia haastetaan oikeuteen (Carcello, Palmrose, 1994). Yksi mielenkiintoinen seikka aiemmassa tilintarkastuksen tutkimuksessa on tilintarkastusyhteisön koon vaikutus oletettuun tilintarkastuksen laatuun. Suurimpien yritysten on oletettu tarjoavan laadukkaampaa raportointia, johtuen suurten yritysten vähäisemmästä pelosta menettää maine negatiivisen raportoinnin yhteydessä (Lennox, 1999b). Tämä on myös syytä ottaa huomioon tarkasteltaessa Suomen tilintarkastuskenttää, sillä neljällä suurimmilla tilintarkastusyhteisöillä eli ”Big fourilla” on katsottu olevan merkittävä asema tilintarkastusmarkkinoilla.

Belgiassa tehtiin vuonna 2002 tutkimus jossa tutkittiin, kuinka maltillisen oikeudenkäyntikulttuurin omaava toimintaympäristö vaikuttaa tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden raportointiin. Siinä pyrittiin myös selvittämään, kuinka esimerkiksi korkeammat tilintarkastuspalkkiot, hiljattain menetetyt asiakkaat ja asiakkuuden pituus vaikuttavat toiminnan jatkuvuuden raportointiin. Tutkimuksen taustalla vaikuttaa keskustelu siitä, että vaikka suurin osa belgialaisista yrityksistä on yksityisesti tai julkisesti omistettuja, ja maassa vallitsee ”löyhä” oikeudenkäyntikulttuuri, on tilintarkastukselle luotu iso joukko tarkkoja kriteereitä varmistamaan raportoinnin uskottavuus. Belgiassa pankit ja muut rahoituslaitokset ovat suuressa roolissa yritysten rahoittamisessa, ja yritysten ulkoinen raportointi on hyvin paljon sidoksissa myös verotuksen kanssa. Yritysten raportoinnissa korostuu myös suuressa määrin velkojainsuoja. Tutkimuksen suurimpana kysymyksenä oli siis selvittää, vaikuttavatko kriteerit ja lait halutulla tavalla, vai ohjaavatko muut seuraukset, kuten asiakkaan tai maineen menettäminen, toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen? Verrattaessa asiakkuuden pituuden vaikutusta

tilintarkastajan halukkuuteen lausua toiminnan jatkuvuuteen liittyvistä riskeistä, täytyy ottaa huomioon belgialainen lainsäädäntö. Siinä määrätään tilintarkastajan toimikaudeksi vähintään 3 vuotta, eikä tilintarkastajaa voida tänä aikana vaihtaa ilman erityistä syytä. Aiempana oletuksena tilintarkastuksen tutkimuksessa on esitetty, että asiakkuuden pituus vaikuttaisi alentavasti halukkuuteen lausua toiminnan jatkuvuudesta. Tällä voisi olla merkitystä belgialaisessa ympäristössä koska tilintarkastaja toivoo, että hänen sopimuksensa uusittaisiin periodin jälkeen. Lisäksi ongelmallisena on koettu tilintarkastajan muu konsultointi yritysjohdolle. Myös tästä voi koitua rahallista menetystä tilintarkastajaa vaihdettaessa ja sillä voi olla vaikutusta jatkuvuuslausuntoon. (Vanstraelen, 1999)

Vanstraelin (1999) eurooppalaisessa oikeudenkäyntikulttuuriltaan ”löyhässä” maassa tekemä empiirinen tutkimus osoittaa, että toiminnan jatkuvuuden lausunnon julkaisu on sidoksissa siitä aiheutuviin seurauksiin, kuten tilintarkastajan vaihtamiseen tai maineen menettämiseen. Tilintarkastajan aiemmat asiakkaiden menetykset vaikuttavat myös alentavasti halukkuuteen lausua jatkuvuudesta. Samanlainen vaikutus on suuremmilla tilintarkastuspalkkioilla. Sen sijaan todisteita siitä, että asiakkuuden pituudella olisi vaikutusta halukkuuteen lausua jatkuvuudesta, ei tutkimuksessa löydetty. Myöskään tilintarkastajan kuulumisella suureen tilintarkastusyhteisöön ei ollut vaikutusta lausuntoon, joka näin ollen lieventää tilintarkastajien riippumattomuuteen liittyviä epäilyjä. Vanstraelin tutkimuksen tulokset ovat ristiriidassa Louwersin (1998) havaintoihin, joissa amerikkalaisella aineistolla toteutetussa empiirisessä tutkimuksessa todettiin, ettei tilintarkastuspalkkioilla ole merkittävää vaikutusta toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen. Relevantti selitys tälle saattaakin olla se, että amerikkalaisessa tiukassa konkurssien oikeudenkäyntikulttuurissa mahdollisuus joutua vahingonkorvausvastuuseen (mikäli jättää lausumatta jatkuvuudesta) ohjaa tilintarkastusraportointia enemmän kuin tilintarkastuspalkkiot.

Tutkimuksessa ilmeni myös, että kattava toimintakertomus ja johdon arviot tulevaisuudesta lievensivät tilintarkastajan tarvetta lausua toiminnan jatkuvuudesta. Ongelmaksi kattavalle eurooppalaiselle vertailulle muodostui empiiristen tutkimusten vähäisyys. Oikeudenkäynti- ja vastuukulttuurin vaikutusta toiminnan jatkuvuuden lausumiseen tulisi Vanstraelin mukaan tutkia muissakin eurooppalaisissa maissa. (Vanstraelen, 1999)

Kaplan ja William tekivät vuonna 2012 Yhdysvalloissa tutkimuksen siitä, vähentääkö tilintarkastajan antama toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto tilintarkastajan riskiä joutua oikeudellisesti vastuuseen. Artikkelissaan ”Suojeleeko toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto tilintarkastajia oikeudelliselta vastuulta” Kaplan ja William painottavat, että yhä tärkeämmäksi osa-alueeksi tilintarkastajan ympäristössä on muodostumassa toiminnan jatkuvuutta koskeva arviot ja vahingonkorvausvastuut suhteessa kolmansiin osapuoliin. Oikeudenkäyntikulujen kasvu suhteessa Big 6 tilintarkastusyhteisöjen tilintarkastustuottoihin on kasvanut vuoden 1995 9 prosentista vuoden 2008 15 prosenttiin. Yhdysvaltalainen tilintarkastuksen laatua valvoja taho ”The Center for Audit Quality” toteaa, että tilintarkastusliiketoiminta kohtaa kaikesta liiketoiminnasta eniten taloudellisen vastuun riskin paineita tulevaisuudessa. Vuonna 1994 Carcello ja Palmrose totesivat, että tilintarkastajan antamalla mukautetulla kertomuksella toiminnan jatkuvuudesta on todennäköinen yhteys tilintarkastajan riskille joutua oikeudelliseen vastuuseen. Vuonna 1978 Yhdysvaltalainen tilintarkastuskomissio taasen yritti poistaa toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon, koska se nähtiin vain hämmentävän raportin käyttäjiä. Myös Yhdysvaltalainen Finanssivalvonta (SEC – Securities and Exchange Commission) on yrittänyt useita kertoja päättää toiminnan jatkuvuuden raportoinnin tilintarkastuskertomuksissa. Se toteaa, että kirjanpidossa kuin myös tilintarkastuksessa on olemassa useita tapoja toimia, joita on vaikea tuomita oikeiksi tai vääräksi. Tilintarkastajaa vastaan nostetut syytteet

perustuvat usein jälkiviisauteen ja jälkeenpäin tapahtuneisiin seikkojen kuten maksukyvyttömyyteen. Useissa tutkimuksissa on todettu, että sijoittajat yleisesti kuvittelevat esimerkiksi maksukyvyttömyyden tapahtumien olleen tiedossa ja ennustettavissa ennen konkurssia (Fischhoff, 1975; Harley, 2007; Hawkins & Hastie, 1990). Vaikka tilintarkastusala sisältää paljon säännöksiä ja huolellisuuden tasoa on yritetty määritellä, oikeusistuimet ovat harvoin pakotettuja tulkitsemaan niitä sellaisinaan vallinneet olosuhteet huomioiden. Kaplan ja Wilsson (2012) toteavat, että vaikka useat tutkimukset ovat löytäneet yhteyden toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon ja oikeudellisen vastuun välttämisen välillä, ovat tutkimusaineistot ja menetelmät olleet ristiriitaisia ja epäluotettavia. Aiempiin tutkimuksiin nähden he asettivat lisäkysymyksen, kuinka paljon uhkaava (kuinka suuri) vahingonkorvaussumma vaikuttaa toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamiseen. Aiemmissä tutkimuksissa on löydetty myös yhteys juridisen ympäristön ja toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon välillä. Kaplanin ja Wilssonin tutkimustulokset tukevat sitä teoriaa, että tilintarkastajan päätös julkaista toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto itse asiassa perustuu pohdintaan kuinka helposti julkaisemattomuudesta voi joutua oikeudelliseen vastuuseen ja kuinka mittavia vahingonkorvaukset ovat suuruudeltaan.

Tarkasteltaessa "going concern" lausunnon historiaa ja säännöksiä on helppo huomata kuinka keskustelu on keskittynyt lähes pelkästään amerikkalaiseen tilintarkastusympäristöön. Syyt tähän on helppo ymmärtää kun muistamme, että alun perin standardi syntyi palvelemaan sijoittajien kasvaneita tarpeita yrityksen taloudellisesta tilanteesta ja läpinäkyvyyden lisäämisestä. Osaltaan tähän vaikutti laaja omistuspohjan muutos yksityisomisteisista laajasti hajautuneisiin pörssinoteerattuihin yrityksiin. Tilintarkastajan lausunto oli siis ensisijaisesti omistajien keino saada varhaisia merkkejä taloudellisista ongelmista. Oikeudellinen

ilmapiiri, joka varmisti että tilintarkastaja todella lausuisi ongelmista, oli luotu jo aiemmissa suurissa vahingonkorvaustapauksissa.

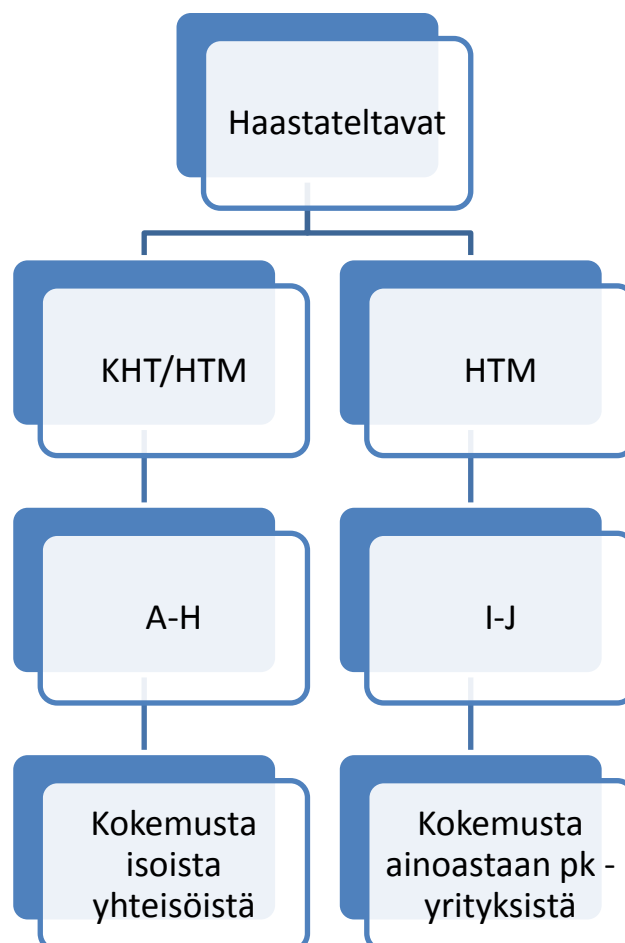
Kun amerikkalainen säännöstely on rantautunut eurooppalaiseen tilintarkastukseen osaltaan yritysten kansainvälistymisen ja kansainvälisten tilinpäätösstandardien saattamana, suuret pelottavat oikeustapaukset eivät ole säästäneet ja aikaansaaneet voimakasta halua lausua toiminnan jatkuvuudesta negatiivisten seurausten pelossa. Paljon kritisoitu rajoittamaton vahingonkorvausvastuukin rajoittuu Suomessa tapauksiin, joissa tilintarkastaja oli syytettynä suorista avunannoista kirjanpitorikoksiin (Hentunen, Sailas, 2010). Useimmissa tapauksissa varsinainen tuottamusperusteinen syy-yhteyden osoittaminen kolmannen osapuolen tai omistajan vahingon kärsimisestä on siis jäänyt puutteelliseksi. Tätä voitaneen pitää edellytyksenä sille, että jatkuvuudesta lausumatta jättämisestä voitaisiin tuomita vahingonkorvauksiin. Toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon suoran syy- yhteyden osoittaminen on haasteellista, koska se perustuu osittain aina subjektiiviseen näkemykseen tulevasta kehityksestä sekä jälkiviisauteen konkurssin sattuessa.

5. Empiirinen tutkimus toiminnan jatkuvuudesta tilintarkastajien näkökulmasta

5.1 Tutkimusaineisto ja menetelmät

Tässä osiossa esitellään empiirisen tutkimuksen aineistoa, tutkimusmenetelmiä ja analysoidaan aineisto sekä muodostetaan tulkinta ja yhteenveto tuloksista. Tutkimusmenetelmäksi valittiin kvalitatiivinen teemahaastattelu, koska sen katsottiin antavan parhaimmat tulokset ottaen huomioon julkisen kvantitatiivisen aineiston vaikea saanti ja pirstaleisuus. Toiminnan jatkuvuuden tutkiminen tilastollista materiaalia käyttäen on vaikeaa johtuen mukautettujen tilintarkastuskertomusten rekisteröintien puutteesta. Haastateltavat valittiin erikokoisista tilintarkastusyhteisöistä, jotta saataisiin yhtäältä mahdollisimman kattava kuva kuinka tilintarkastettavien asiakkaiden koko vaikuttaa toiminnan jatkuvuudesta lausumiseen ja toisaalta kuva siitä, kuinka paljon mielipiteet erikokoisten tilintarkastusyhteisöjen edustajilla eroavat toisistaan. Aihetta kohtaan heräsikin paljon mielenkiintoa, sillä samoja asioita joita tutkimus koskee, oli selvästi pohdittu yrityksissä lähiaikoina. Niinpä haastattelut saatiin sovittua kymmenelle henkilölle pikaisesti ja he edustivat kattavasti koko tilintarkastajien kenttää niin yksintoimivista HTM-tilintarkastajista aina isojen pörssiyhtiöiden tarkastusyhteisöjen edustajiin. Tutkimuskysymykset pyrittiin laatimaan siten, että ne eivät johdattelisi haastateltavaa tiettyihin vastauksiin, vaan vastausten pohjalta pystyisi mahdollisimman kattavasti analysoimaan aihetta ja vastaamaan tutkimusongelmaan. Haastattelukysymykset jaettiin kolmeen osaan. Ensimmäisessä osiossa pyrittiin selvittämään yleisesti toiminnan jatkuvuutta koskevan säännöstelyn tunnettuutta. Samalla selvitettiin taustatiedot vastaajasta ja pyrittiin kartoittamaan kuinka paljon henkilö oli ollut tekemisissä kyseisen aihealueen kanssa ja kuinka paljon henkilöllä oli kokemusta tilintarkastusalalta. Toinen osio koski toiminnan jatkuvuuden

lausumisen taustalla olevia syitä. Tässä osiossa päätavoitteena oli löytää yhteisiä teemoja ja tekijöitä, jotka johtivat lausuntoon tai lausumattomuuteen. Kolmannessa osiossa haettiin vastauksia asiakasyritysten luokitteluun toiminnan jatkuvuudessa koskevista kysymyksistä. Haastattelut suoritettiin keväällä 2013 Tampereella ja Helsingissä. Haastatteluihin osallistui neljä HTM – tilintarkastajaa ja kuusi KHT – tilintarkastajaa (liite 2, haastattelutaulukko). Heistä kahdeksalla oli kokemusta myös isoista pörssiyritysten tilintarkastuksista. Haastatteluaineistosta pyrittiin nostamaan esiin tiettyjä toistuvia teemoja, joita luokittelemalla pystyttäisiin vastaamaan parhaiten tutkimusongelmaan (liite 1, haastattelurunko). Teemoittelun pohjaksi pyrittiin nostamaan aiheeseen liittyvää teoriaa ja käyttämään hyväksi aiempia tutkimustuloksia.



Kuvio 4. Tutkimuksen haastateltavat

5.2 Tutkimuksen validiteetti ja luotettavuus

Kvalitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arviointi ei ole niin yksinkertaista kuin kvantitatiivisessa. Kvantitatiivisen tutkimuksen luotettavuuden arvioinnissa käytettävä validiteetti ei välttämättä sovellu sellaisenaan laadulliseen tutkimukseen. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa luotettavuuden arviointi perustuu ensisijaisesti tutkijaan itseensä, subjektivismiin ja koko tutkimusprosessiin. Laadullisen tutkimuksen luotettavuutta voidaan paremmilla kuvailla termeillä uskottavuus, siirrettävyys, varmuus ja vahvistuvuus. Uskottavuudella kuvataan sitä, että tutkijan olisi hyvä tarkistaa ovatko hänen omat käsityksensä ja tulkintansa yhteneviä tutkittavien käsityksien kanssa. Tutkimustulosten siirrettävyydellä tarkoitetaan yleensä sitä, että ne ovat tietyin ehdoin mahdollista siirtää toiseen vastaavaan tilanteeseen ja varmuus puolestaan sitä, että tutkijan ennako-oletukset otetaan huomioon. Tehdyt tulkinnat saattavat saada tukea muista vastaavaa ilmiötä tarkastelleista tutkimuksista ja tätä kutsutaan vahvistuvuudeksi. (Eskola & Suoranta 2008, 210- 212)

5.3 Tutkimustulokset

5.3.1 Toiminnan jatkuvuuden tunnettuus

Ensimmäiseen haastatteluteemaan kuului yleisesti toiminnan jatkuvuuden tunnettuus ja se, kuinka paljon haastateltava henkilö oli ollut tekemisissä toiminnan jatkuvuuden kanssa käytännön työn kautta sekä teoriatasolla. Kaikki vastaajat kertoivat tunnistavansa aihealueen teorian eli käytännössä tutustuneensa IAS 570 standardiin toiminnan jatkuvuudesta. Lähes kaikki haastateltavat kertoivat tuntevansa tapauksia, joissa asia koski toiminnan jatkuvuutta. Lisäksi lähes kaikki olivat joutuneet pohtimaan asiaa lähiaikoina. Kaikista vastaajista ainoastaan yksi tilintarkastaja J totesi, ettei ollut koskaan antanut toiminnan jatkuvuutta koskevaa lausuntoa. Toiminnan jatkuvuuden aihealueen ajankohtaisuudesta lähes kaikki totesivat, että taloudellisten aikojen heikentyminen on lisännyt aiheen ajankohtaisuutta. Lähes kaikki vastaajat olivat myös sitä mieltä, että toiminnan jatkuvuuteen liittyvät kysymykset ovat aina hankalia ja tapauskohtaisia sekä korostivat sitä seikkaa, että johto on ensisijaisesti vastuussa tulevaisuuden raportoinnista. Kommentit tilintarkastusalalla pitkään toimineilta haastateltava C muistutti, että toiminnan jatkuvuus­kysymyksiä on pohdittu pitkään, mutta taloudellisesti heikot ajat nostavat ne aika ajoin pintaan. Haastateltavat D ja J kokivat ISA-standardien tuomat raportointivastuut ja toimintatavat hieman vaikeasti sovellettavina erityisesti pienille yrityksille, joihin heidän asiakaskuntansa painottui. Mielenkiintoisen yhteyden näihin vastaajiin toi se seikka, että he eivät kuuluneet mihinkään suureen tilintarkastusyhteisöön vaan olivat toimineet omaan lukuunsa koko tilintarkastajauransa. Suurten yhteisöjen edustajat sen sijaan totesivat, että heitä koskevat yhteisönsä yhtenäiset linjaukset myös toiminnan jatkuvuuden lausunnoissa yrityksen kokoon katsomatta. Aiemmissa tutkimuksissa on esitetty (Louwers, 1999b), että

tilintarkastusyhteisön koolla olisi merkitystä toiminnan jatkuvuuden lausumisessa, koska suurella yhteisöllä ei ole varaa imagotappioihin tilintarkastusriskin toteutuessa. Louwersin tutkimukset tehtiin yhdysvaltalaisille yrityksille. Huomioitavaa on, että yhdeksi suurimmaksi teemaksi haastateltavat nostivat oikeudellisen ilmapiirin ja vahingonkorvausvastuun uhan, joka koettiin pienemmäksi Suomessa kuin Amerikassa. Yksi alalla pitkään toiminut keskisuuren tilintarkastusyhteisön edustaja esitti, että nimenomaisesti tilintarkastusalan keskittyminen johtaa varovaisuuteen lausunnoissa ja etenkin näkemyksenvaraisissa lausunnoissa, koska isot toimijat yrittävät välttää negatiivista mainetta asiakkaiden silmissä.

”Enronin konkurssiin ajautuneen tilintarkastajan Arthur Andersenin edustajan kuultiin todenneen, että tilintarkastajan on myötäiltävä ison asiakkaansa johdon näkemyksiä. On vaikea kuvitella, että tämän tilintarkastajan negatiivisia lausuntoja edesauttoi hänen vastuulleen kuulunut yhtiön sisäinen tarkastus ja muu konsultointi.”

- KHT- tilintarkastaja C.

Ottaen huomioon oikeudellisen ilmapiirin erot Suomessa ja Amerikassa ei voitane yleistää, että nimenomaisesti isot tilintarkastusyhteisöt antaisivat toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon helpommin. Tähän tilanteeseen on saattanut ajaa uusi malli, jossa tilintarkastusyhteisö on asiakkaan suurin konsultti lakisääteisen raportoinnin asioissa. Asia ei ole kuitenkaan täysin yksiselitteinen, sillä tutkimushavainnot tukevat väitettä isojen toimijoiden tilintarkastusraportoinnin kurinalaisuudesta siltä osin, että toiminnan jatkuvuuden lausuntoja vähiten antaneet olivat juuri isoihin yhteisöihin kuulumattomia toimijoita.

”Vähitellen pienten toimijoiden poistuessa tilintarkastusmarkkinoilta tilintarkastuksen laatu paranee menetelmien ja raportoinnin yhdenmukaistuksessa”.

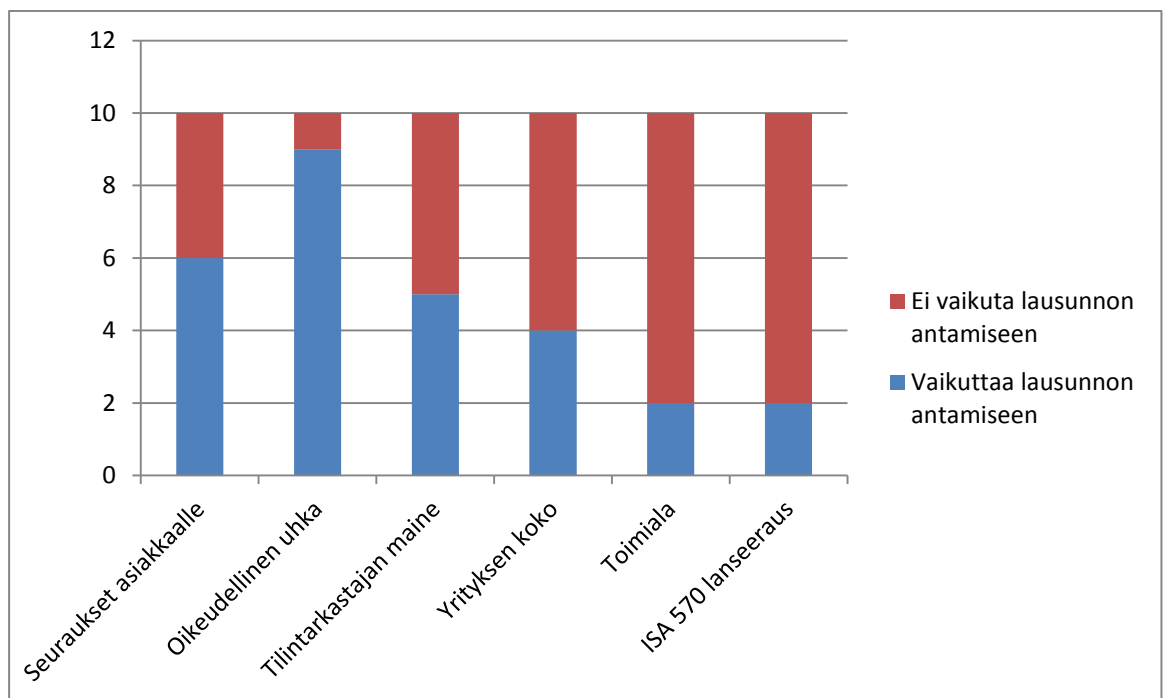
- HTM- tilintarkastaja H.

Sen sijaan on vaikea huomioida sitä seikkaa, että isojen tilintarkastusyhteisöjen asiakaskunnasta iso osa on suuria yhtiöitä, jotka toimivat kansainvälisesti, kun taas yksittäiset tilintarkastajat tarkastavat pääsääntöisesti pieniä yhtiöitä. Haastatelluista suurten tilintarkastusyhteisöjen edustajat olivat sitä mieltä, että samoja toimintaperiaatteita tulee soveltaa myös pienille yhtiöille, ja tilintarkastusalan keskittyttyä sekä raportointikäytäntöjen vakiinnuttua tämä vähitellen toteutuu, kun alan pirstaleisuus poistuu.

5.3.2 Lausunnon taustatekijät

Tutkimuksen toisessa osiossa pyrittiin löytämään taustatekijöitä ja teemoja toiminnan jatkuvuuden lausuntoon johtaneisiin tekijöihin ja mahdolliseen lausumattomuuteen. Kaplanin ja Wilsonin tutkimustulokset (2012) antoivat viitteitä, että oikeudellisella ilmapiirillä ja korvausvastuun suuruudella olisi yhteys toiminnan jatkuvuuden lausumiseen. Kaplan ja Wilson väittivät, että tilintarkastaja pohtii aina oikeudellisen uhan mahdollisuutta ensisijaisesti ja tämän jälkeen maineeseen sekä muuhun kuten asiakkaan menettämiseen liittyviä seikkoja. Haastattelun tulokset tukivat näitä väitteitä siltä osin, että useimmat tilintarkastajat olivat sitä mieltä, että oikeudellisen vastuun uhka ei aikaisemmin ole ollut huomattavan suuri Suomessa nimenomaisesti toiminnan jatkuvuuteen liittyvissä asioissa, mutta se on muuttumassa. Aiempien toiminnan jatkuvuutta koskevan tutkimuksen havainnoille (Bhimani et. al. 2009), kuten että tilintarkastaja pohtii lausuntoa

antaessaan sen seurauksia asiakkaalle, tilanteessa jossa sillä saattaisi olla vaikutuksia esimerkiksi rahoituksen saantiin, ei tutkimuksessa saatu vahvistusta. Vastaajista suurin osa (A- I) oli sitä mieltä, että asiakkaan olisi hankala vaihtaa tilintarkastajaa esimerkiksi rahoituksellisesti vaikeana ajankohtana, sillä rahoittajat kuten pankit saattaisivat tulkita tämän negatiivisena signaalina. Näin ollen tilintarkastajan vaihtamisen uhka ei olisi ainakaan välittömästi niin suuri kuin on aiemmin oletettu. Sen sijaan pitemmällä aikavälillä toiminnan jatkuvuudella nähtiin olevan vaikutuksia tilintarkastajan imagoon esimerkiksi tapauksessa, jossa asiakas selviytyisi likviditeettikriisistä. Kuviosta 5 käy ilmi, että seuraukset asiakkaalle vaikuttivat vähemmän toiminnan jatkuvuuden lausuntoon kuin oikeudellinen uhka tilintarkastajalle.



Kuvio 5. Eri tekijöiden vaikutukset toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon antamiseen vastaajalukumäärittäin

Sen sijaan oikeudellisen vastuun kasvun nähtiin lisääntyneen taloudellisesti heikkoina aikoina myös toiminnan jatkuvuutta koskevissa

kysymyksissä. Siitä, johtuiko se pelkästään taloudellisten aikojen heikkenemisestä, väärinkäytösten lisääntymisestä vai tiukentuneesta sääntelystä ei vallinnut yksimielistä näkemystä. Pohdittaessa EU-standardien vaikutusta toiminnan jatkuvuuteen on muistettava, että IAS-standardit ovat tulleet pakottavaan lakiin vasta hiljattaen.

”Jos tunnetut oikeustapaukset tilintarkastajan vastuusta puuttuvat, on selvää, että se ei kannusta antamaan spekulatiivisia lausuntoja julkisessa tilintarkastuskertomuksessa, toisin sanoen tilintarkastajan työstä puuttuu oikeudellinen paine”.

- HTM- tilintarkastaja I.

Toiminnan jatkuvuutta koskevan raportoinnin paine koettiin nimenomaisesti tulleen pörssiyritysten osakkeenomistajien ja velkojien, kuten pankkien, taholta. Tämä tukee ajatusta siitä, että tilintarkastaja on ensisijaisesti omistajien edustaja varmistamaan taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyys kun omistus on eriytynyt toimivasta johdosta. Funktio on ollut kyseenalainen kun tilintarkastajalle on esitetty yhteiskunnallisia verotuksellisia ja rikosoikeudellisia raportointivastuita. Haastatteluissa esille nousikin teema, joka kyseenalaisti tilintarkastajan perinteisen roolin riippumattomana arvioijana sille, mitä on tapahtunut, ja kuvaako tilinpäätös tarpeeksi tilannetta. Haastateltujen mielestä esimerkiksi verotuksellisten asioiden kuuluminen tilintarkastajille nähtiin ongelmallisena juuri riippumattomuutensa johdosta. Verotuksellisten asioiden nähtiin kuitenkin kuuluvan tilintarkastajalle siinä mielessä, että hänen tulee raportoida mahdollisista verotuksellisista riskeistä omistajakunnalle. Myös julkisuudessa tilintarkastajalle esitettyä vastuuta talousrikosten raportointivelvollisuudesta verottajalle kyseenalaistettiin. Se nähtiin ongelmallisena yhtäältä siksi, että tilintarkastajan on kiellettyä arvioida rikosoikeudellista vastuuta ja toisaalta siksi, että tilintarkastajan rooli on kertoa mitä on tapahtunut sekä varmistaa raportoinnin läpinäkyvyys.

Haastateltavien mielestä uusien vastualueiden ilmaantuminen tilintarkastajalle edellyttää koko tilintarkastuskentän uudelleenarviointia sille asetetuille tarkoituksille ja tavoitteille. Yhtenä vaihtoehtona esitettiin tilintarkastuksen siirtymistä valtiolle, jolloin tilintarkastus voisi toimia osana verotarkastusta. Nykyisin tilintarkastajan velvollisuudeksi on säädetty vastuu rahanpesua koskevasta ilmoituksesta ja terrorismin rahoittamiseen liittyvästä ilmoituksesta. Näitä ilmoituksia oli kuitenkin haastatelluiden käsityksen mukaan tehty vähäisesti. Toiseksi suureksi teemaksi toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon taustatekijöissä nousi tilintarkastajan resurssit ja kyvykkyydet ennustaa toiminnan jatkuvuutta. Kolme haastateltavaa totesi, että tilintarkastajalla ei ole johtoa viisaampaa näkemystä lausua toiminnan jatkuvuudesta tai nähdä tulevaa.

”Tilintarkastajalla on aina tunne, kun yritys uhkaa ajautua vaikeuksiin ja konkurssiin. Toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon saaneista vain noin yksi kymmenestä selviää, joten todennäköisyys vahinkolausuntoon on aika pieni”.

- KHT Tilintarkastaja D.

Haastateltava F huomautti, että laadittaessa tilinpäätöstä otetaan itse asiassa aina kantaa jatkuvuuteen, sillä tilinpäätös sisältää aina oletuksen seuraavaan tilinpäätöksen laatimisesta, ja taseen arvostamiseen liittyy tulevaisuuden tulontuotto- odotuksia. Näin ollen mikäli johto ei katso jatkuvuuden periaatetta sovellettavaksi tilinpäätöksessä, tulisi laatia niin sanottu selvitystilatase, jolloin taseen varat tulisi arvostaa käypään arvoon. Eräs tilintarkastusalan konkari kuitenkin totesi, että ”vaikka tämä on ollut tilinpäätöksen laatimisen peruskysymyksiä aina, ei sitä ole käytännössä koskaan tapahtunut”. Syitä tähän haastateltavat hakivat lievistä sanktioista ja totesivat:

”Näyttää siltä, että pitkitetty konkurssi ja taloudellinen virheellinen raportointi jäävät muiden rikkeiden varjoon konkurssitapauksissa”.

- HTM- tilintarkastaja I.

Kysyttäessä toiminnan jatkuvuuteen liittyviä ongelmallisia kohtia itse tilinpäätöksessä, esiin nousi samoja teemoja kuin tilinpäätöserien arvostamiseen yleisesti on liitetty. Näitä olivat muun muassa taseen liikearvot, poistot ja varastot sekä erilaisiin rahoitussopimuksiin liittyvät vastuut ja vakuudet. Ongelmalliseksi liikearvoissa nähtiin se, että johdon laskelmia liikearvon tulontuottokyvystä ei pidetty luotettavina ja ne nähtiin vaikeasti arvioitavina. Myös erilaiset poistoperiaatteet ja niin sanottu ”poistokikkailu” koettiin yleisinä toiminnan jatkuvuuteen liittyvänä taustatekijänä. Taseen varastoihin liitettiin myös arvostusriskejä, sillä pitkäaikaiset projektivarastot liitettiin erityisesti likvideettikonkurssin mahdollisuuteen. Suurissa varastoissa ongelmallisena koettiin valvonnan vaikeus, etenkin puhuttaessa projektivarastoista, sillä tilintarkastajan on mahdotonta nähdä esimerkiksi työmaalla miten projekti etenee, ja onko se kannattava. Projektivarastoista kommentoitiin muun muassa seuraavalla tavalla:

”Esimerkiksi rakennusprojektin tappiollisuuden havaittuaan johdon tulisi tulouttaa tämä tuloslaskelmalla, mutta käytäntö on osoittanut, että näin ei useimmissa tapauksissa tapahdu, vaan projekti etenee loppuun asti jolloin vasta paljastuu tilanteen synkkyys”.

- HTM- tilintarkastaja G.

Oikean tuloutusmenetelmän valinta luovutuksen mukaisen ja osatuloutuksen välillä onkin yksi haastavista kysymyksistä mietittäessä taloudellista tilaa parhaiten kuvaavaa tasetta. Sama ongelmallisuus koskee haastateltava F: n mukaan myös poistoja. Erityisesti liikearvoissa

on katsottu mahdolliseksi tehdä pidempiäkin kuin viiden vuoden tasapoistoja, tosin erityisistä syistä, joiden tulisi perustua tulevaisuuden tulontuottokykyyn ja oltava perusteltavissa. Liikearvon alaskirjaus tulisivatkin tehdä, mikäli johto havaitsee, että liikearvon synnyttäneellä liiketoiminnalla ei enää ole niitä odotuksia joita aiemmin luultiin. Useimmat haastateltavista oli kuitenkin sitä mieltä, että kynnyksellä liikearvon alaskirjaukseen johdon toimesta on suuri, koska varsinkin suuremmissa yrityksissä tämä olisi mahdollisen epäonnistuneen yritys- tai liiketoimintakaupan tunnustus. Liikearvojen realistisuuden arvioiminen voi olla haastatelluiden mukaan tilintarkastajalle haastavaa, sillä tilintarkastajan resurssit eivät välttämättä riitä tutkimaan kaikkia siihen liittyviä tekijöitä. Toisaalta tilintarkastajan ymmärrys asiakkaan liiketoiminnasta voi olla rajallista, varsinkin jos kyseessä on esimerkiksi globaali eri aloilla toimiva konserni.

Poistomenetelmissä myös erilaiset sovellukset, kuten poistoaikojen pidentäminen, vuokraus- ja leasingjärjestelyt sekä yhdistysten poistovapaus koettiin ongelmallisina. Yhdistyksillä poistovapauden nähtiin johtavan mahdollisiin piileviin budjettialijäämiin kun poistot myötäilevät tilikauden tulosta. Tämä taasen saattaa johtaa alimitoitettuihin jäsenmaksuihin, jotka eivät vastaa pitkän aikavälin kulurakennetta. Ongelmallisina nähtiin erityisesti tilanteet, joissa yhdistyksellä saattaa olla huomattava tase, vierasta pääomaa paljon, eikä hitaasti poistettu tase vastaa käypää hintaa. Yhdistykset nähtiinkin yksiksi hankalimmista tilintarkastuskentän kohteista, sillä niihin liittyi myös usein väärinkäytöksiä sekä toiminnan jatkuvuuteen liittyviä ongelmallisuuksia. Yhdeksi teemaksi haastateltavat nostivat yrityksen oikeudellisen uhan, joka saattaa joissain tapauksissa jäädä tilintarkastajan tietouden ulkopuolelle. Yllättävät vastuut ja korvaukset saattavat ajaa yrityksen nopeasti konkurssiin ilman että siihen ehditään ulkopuolelta kiinnittää huomiota. Haastattelututkimuksessa selvisikin, että tämäntyyppinen riskialue on lisääntynyt myös tilintarkastajan näkökulmasta ja se voi vaikuttaa toiminnan jatkuvuuteen

nopeastikin. Tilintarkastusala on yrittänyt kehittää näihin yllättäviin uutisiin keinoja, kuten johdon vahvistuskirjeet, joilla johdon tulisi ilmoittaa tilintarkastajille ulkopuolisista taloudellisista uhista. Tämä on haastateltavien I:n ja C:n mukaan ainoa tilintarkastajan keino välttää korvausvastuulta, tapauksessa jossa johto on pimittänyt tietoja tilintarkastajalta. Seuraavassa taulukossa on esitetty haastatteluissa yleisimmin ilmi tulleita eri toimialojen taserakenteisiin ja toimintaympäristöihin liittyviä piirteitä.



Kuvio 6. Tyypillisiä taserakenteen ja liiketoimintaympäristön piirteitä toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon yrityksillä

5.3.3 Luokittelu ja erityispiirteet

Viimeisessä haastatteluosiossa pyrittiin selvittämään, voidaanko toiminnan jatkuvuuteen liittyvillä teemoilla luokitella yrityksiä. Tämä osio osoittautui haastattelun vaikeimmaksi teemaksi. Yksi syy oli se, että tilintarkastajilla ei käytännössä ole olemassa mitään rekisteriä mukautetuista kertomuksista taikka rekisteriä toiminnan jatkuvuutta koskevista lausunnoista. Vain muutama pienten yritysten tilintarkastuksiin erikoistunut tilintarkastaja pystyi selvästi vastamaan kysymykseen ja tyypittelemään yrityksiä. Yllättävää haastattelutuloksissa oli se, että yhtään toimialaa ei kummunnut selkeästi ongelmallisemmaksi kuin toiset. HTM- tilintarkastajat I ja J totesivat muun muassa rakennus-, kuljetus- ja ravintola - alan (kuvio 7) olevan toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon erityisalueita, mutta he huomauttivat myös asiakaskuntansa muodostuvan isolta osaltaan tämän alan yrityksistä. Rakennusalan ongelmaksi koettiin se, että usein niiden taseen arvostamiseen liittyy erityiskysymyksiä juuri projektien pitkäaikaisuuden vuoksi. Tälle alalle luo omat piirteensä myös urakointiin liittyvät mahdolliset pitkäaikaisetkin vastuut tehdyn työn virheellisyyksistä, jotka saattavat aiheuttaa likviditeettiongelmiä ja toteutuessaan huomattavia ennalta-



Kuvio 7. Toiminnan jatkuvuuden erityisaloja

arvaamattomia menoja. Sen sijaan suurin osa haastateltavista oli sitä mieltä, että jokaiselta alalta löytyy hyvin ja huonosti menestyviä yrityksiä, joten sen parempaa johtopäätöstä yhden alan taipuvaisuudesta toiminnan jatkuvuutta koskeviin ongelmiin ei voitane tehdä. Vienti riippuvaisten alojen ongelmaksi koettiin maailmantalouden vaihteluiden aiheuttama volatilitteetti ja ennustettavuuden vaikeus liiketoiminnassa. Mitä laajemmalle alueelle liiketoiminta on hajautunut, sitä vaikeampi tilinpäätöksessä on ottaa huomioon eri maantieteellisiä, poliittisia ja taloudellisia vaihteluita.

Tieteellisen tutkimuksen suorittaminen aiheesta on hankalaa ilman kattavia rekistereitä alakohtaisista mukautetuista tilintarkastuskertomuksista. Sen sijaan viitteitä voidaan saada konkurssirekistereistä, joissa rakennusala on perinteisesti ollut kärkisijoilla. Jatkotutkimusta aiheesta voisikin suorittaa tutkimalla konkurssiin

menneiden yritysten tilintarkastuskertomuksia ja koostaa kuinka moni mukautettu kertomus koski toiminnan jatkuvuutta ja kuinka monessa tapauksessa se oli antamatta.

”Jokaisella alalla joku menestyy ja jollain menee huonosti, ja jos yritys ei menesty myös tilintarkastaja on aina huolestunut”.

- KHT- tilintarkastaja A.

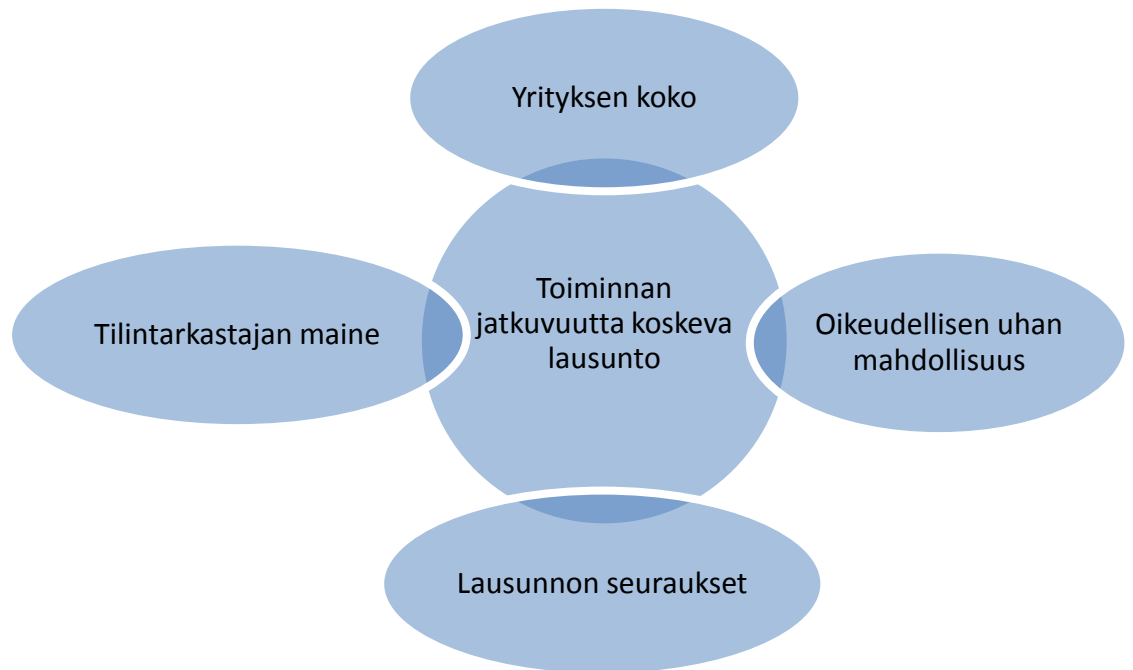
5.4 Tutkimuksen johtopäätökset

Yleisesti vallitsi siis yksimielisyys siitä, että huonot taloudelliset ajat ovat vaikuttaneet kaikkien toimialojen kannattavuuksiin, mikä on heijastunut toiminnan jatkuvuuteen liittyviin asioihin. Myös se, että tilintarkastusalaan on kiinnitetty huomiota esiin tulleiden väärinkäytösten johdosta, on vaikuttanut tilintarkastajien haluun antaa mukautettuja kertomuksia. Jokainen tilintarkastaja oli myös sitä mieltä, että aina kun yrityksillä menee huonosti, tulee tilintarkastajan olla erityisen huolellinen. Tämä johtuu siitä, että konkurssitapauksissa tilintarkastajan työtä yleisesti arvioidaan mahdollisissa oikeudenkäynneissä. Toinen syy sille, miksi huonosti menevillä yrityksillä tilintarkastuksella on korostunutta merkitystä, on se, että yrityksen johdolla on tällöin jokin erityinen syy parannella taloudellista raportointia esimerkiksi saadakseen rahoitusta tai pelatakseen aikaa. Tämä tukee sitä käsitystä, että taloudellisten aikojen heikkeneminen on yksi tärkeimmistä syistä miksi toiminnan jatkuvuuteen liittyvät asiat ovat tulleet ajankohtaisiksi. Tilanne toiminnan jatkuvuuden osalta on siis haastattelutulosten mukaan muuttunut, vaikka aiemmat suuret oikeudenkäynnit toiminnan jatkuvuutta koskevista lausunnoista puuttuvat.

6. Yhteenveto

Eurooppa on saanut kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukana oman yksityiskohtaisen toiminnanjatkuvuusstandardin, joka on tarkoitus sisällyttää jokaisen maan kansallisiin lakeihin EU- ratifiointin myötä. Tällä hetkellä sitä tulee noudattaa osana ”hyvää tilintarkastustapaa” tilintarkastuksessa yrityksen kokoon katsomatta. Suomessa tällaiset lausunnot ovat olleet harvinaisia huolimatta siitä, että oma aiempi kansallinen tilintarkastuslaki sisälsi vaatimuksen ”olennaisten” epävarmuuksien ilmi tuomisesta tilintarkastuskertomuksessa. ISA 570 kuvaa vieläkin yksityiskohtaisemmin ne toimenpiteet, joita tulee suorittaa tilintarkastuksessa liittyen toiminnan jatkuvuuteen. Näin siis voitaisiin olettaa, että uudet kansainväliset tilintarkastusstandardit parantaisivat tilinpäätösinformaation luotettavuutta.

Tilintarkastaja joutuu aina pohtimaan taseen arvostamiseen liittyviä asioita arvioidessaan kuinka hyvin tilinpäätös kuvaa taloudellista tilannetta ja tulevaisuuden olettamuksia. Sen sijaan tutkittaessa itsessään toiminnan jatkuvuutta koskevan lausunnon syntymistä huomioitavaksi tulevat kaikki konkreettiset ja mitattavissa olevat tekijät, mutta myös ulkoiset tekijät, kuten tilintarkastajan etiikka, tilintarkastuskulttuuri, oikeudellinen ilmapiiri ja muut ulkoiset tekijät kuten paine sidosryhmiltä. Tutkimuksessa kävi ilmi, että toiminnan jatkuvuuden lausunnon syntymiseen ja syntymättömyyteen ei löydy yhtä ainoata vaikuttavaa tekijää, vaan tilintarkastaja punnitsee aina kaikkia osatekijöitä muodostaakseen käsityksensä vallitsevasta tilanteesta. Tutkimus osoitti, että tilintarkastajat eivät mielellään lausu toiminnan jatkuvuudesta, vaan pyytävät ensisijaisesti johtoa tarkentamaan tilinpäätöksen sisältöä ja tulevaisuuden raportointia ja vasta toissijaisena lausuvat siitä tilintarkastuskertomuksessa.



Kuvio 8. Toiminnan jatkuvuuden lausumiseen vaikuttavat tekijät

Kaikki haastateltavat olivat sitä mieltä, että lausunto epävarmuudesta toiminnan jatkuvuudessa on aina haastava antaa, koska siihen saattaa liittyä muun muassa sympatiaa yritystä kohtaan vaikeassa tilanteessa, maineenmenettämisen pelko hankalana tilintarkastajana (mikäli yritys selviää) ja toisaalta oikeudellinen uhka lausumattomuustilanteessa. Myös se, kuinka suuren riskin tilintarkastaja mahdollisissa vahinkotapauksissa pystyy kestämään, vaikuttaa lausuntoihin.

”Isot tilintarkastusyhteisöt pystyvät ottamaan tilintarkastusriskiä ja näin ollen mitoittamaan tilintarkastustoimenpiteet sen mukaan, jotta pystytään kilpailemaan hinnoilla.”

- KHT- tilintarkastaja C.

Haastatteluissa esiintyi osin kritiikkiä sille, että tilintarkastusala on ajautunut tilanteeseen, jossa ainoa laatua mittaava kriteeri on

tilintarkastuksen hinta, ja jossa isoilla toimijoilla on varaa ottaa suurin riski vahingonkorvauksista. Kritiikkiin liitettiin myös nykyinen rakenne, jossa kokemattomat tilintarkastusassistentit suorittavat tilintarkastustoimenpiteet resurssien niukkuuden vuoksi, ja auktorisoidut tilintarkastajat pelkästään hyväksyvät työn, sekä allekirjoittavat tilintarkastuskertomuksen. Asia ei kuitenkaan ole näin mustavalkoinen, että kysymys olisi aina vain tilintarkastajan huolimattomuudesta. Haastatteluissa tuli myös esiin vahva mielipide, että lähiaikoina esiin tulleissa tapauksissa väärinkäytöksissä kysymys on ollut lähinnä puhtaista väärennöksistä, joita tilintarkastajan on lähes mahdotonta huomata.

Kansainvälisissä aiemmissä tutkimuksissa on kuitenkin selvinnyt (Vanstraelin, 2002, Bhihami, 2006), että tilintarkastajat eivät ole olleet halukkaita antamaan toiminnan jatkuvuutta koskevia lausuntoja. Tälle syyksi on esitetty mahdolliset seuraukset, kuten lausunnosta seuraavat asiakasyrityksen rahoitusvaikeudet ja jopa konkurssi. Yhtenä syynä on esitetty tilintarkastajan oman maineen menettäminen ja rahalliset tappiot, jotka voisivat aiheutua asiakaskadosta. Tässä tutkimuksessa saatiin osittain erilaisia tuloksia oikeudellisen uhan vaikutuksesta tilintarkastajan lausumiseen. Suurin osa vastaajista oli sitä mieltä, että oikeudellinen uhka on suurin yksittäinen tekijä tilintarkastajan toiminnan jatkuvuuden lausunnoissa eikä niinkään maineen menettämisen uhka ja seuraukset asiakkaalle. Tutkimustulokset tukevat kuitenkin sitä, että taloudellisten aikojen huonontuminen on johtanut tähän paineeseen, eikä itsessään säännösten ja ISA 570 standardin julkaisu. Joka tapauksessa tilintarkastaja punnitsee aina lausuntoa antaessaan, valitsee hän joko riskin joutua vahingonkorvausvastuuseen vai muut lausunnon antamisesta mahdollisesti seuraavat riskit. Luonnollisesti suuren asiakasyhteisön kohdalla tilintarkastaja miettii huolellisesti kyseisenkaltaista lausuntoa, jo pelkästään siitä syystä, että suuret yhtiöt ovat helpommin julkisen kiinnostuksen kohteena ja toisaalta suuremmissa yhtiöissä on rahamääräisesti suuremmat tilintarkastusriskit ja vahingonkorvausvastuut.

Aiemmat empiiriset tutkimustulokset kuitenkin osoittavat, että tilintarkastaja olisi kykeneväinen asemansa perusteella tämän tekemään (Kida, 1980; Barnes & DenHuan, 1993). Aiemmista tutkimuksista on käynyt myös ilmi, että oikeudellisen uhan suuruus vaikuttaa olennaisesti tilintarkastajan halukkuuteen lausua toiminnan jatkuvuudesta (Khrisnan & Khrisnan, 1996; Louwers, 1998). Eurooppalainen ”löyhä” oikeudenkäyntikulttuuri ei myöskään tue tämänkaltaista yksityiskohtaista sääntelyä, koska ”varoittavat” esimerkitapaukset puuttuvat. Toisin on asian laita Yhdysvalloissa, toiminnan jatkuvuussäännöstelyn syntyessä, missä erityisesti sijoittajien paine ajaa tilintarkastajat lausumaan riskeistä. Pelko joutua oikeudelliseen vastuuseen on yksinkertaisesti liian suuri. Tätä kuvastaa se, että 74 prosentissa konkurssitapauksista yhtiön tilintarkastaja haastetaan oikeuteen (Carcello, Palmrose, 1994). Toiminnan jatkuvuudesta lausuminen on ollut suuri puheenaihe Amerikassa jo 80-luvulta lähtien. Huomioitavaa on, että suomalaisten yritysten omistuksen jakautuminen pohjautuu pitkälti yksityisesti omistettuihin pienyrityksiin. Tutkimuksessa ilmeni, että suurten ja pienten yhtiöiden kohdalla menettelytavat toiminnan jatkuvuuden lausunnoissa saattavat poiketa. Näin ollen olisi hyvä luoda yhtenäiset käytännöt suurten ja pienten tilintarkastettavien välille. Hyvänä kehityksenä on tullut se, että vähitellen myös Suomessa sijoittajat ja muut sidosryhmäläiset ovat alkaneet ymmärtää tilintarkastuskertomusten sanoman (Ritakallio, 2010). Myös velkojainsuojan osalta olisi toivottavaa, että toiminnan jatkuvuuslausunnot yleistyisivät. Ilman suuria oikeustapauksia toiminnan jatkuvuuslausunnot pysyvät ratkaisemattomina, kunnes oikeuskäytäntö aihealueessa vakiintuu.

Aihealueesta kaivattaisiin tilastollista tutkimusta, joka on tähän asti ollut vähäistä tilastollisen materiaalin puutteen vuoksi. Erityisesti mukautettujen kertomusten jakautuneisuudesta toiminnan jatkuvuutta koskeviin ja selkeästi muihin pitäisi pystyä paremmin erottelemaan, sillä erityisesti oman pääoman negatiivisuutta ja muita toiminnan jatkuvuutta koskevia

läheisiä lausuntoja ei aina luokitella niihin. Ongelmalliseksi tämän jaottelun tekee, niin kuin tutkimuksessa ilmeni, se, että toiminnan jatkuvuutta koskeva lausunto pyritään usein kiertämään muilla tähän seikkaan viittaavilla lausunnoilla, kuten lisätiedolla rahoituksellisesta asemasta tai aiempien tilikausien tappioista. Lähtökohtana tulisi kuitenkin olla se, että tilinpäätös pohjautuu jatkuvuuteen, ja mikäli ei pohjaudu, tulisi tästä tilintarkastajan antaa kielteinen lausunto viitaten tilinpäätöksen antamaan oikeaan ja riittävään kuvaan. Yhtenä tärkeänä tutkimuskysymyksenä tulisi myös selvittää tilintarkastajan vahingonkorvausvastuun yhteys toiminnan jatkuvuuden lausuntoon. Ilman eri alueiden tutkimusta ja yhteen saattamista on hankala ymmärtää eri alueiden vaikutuksia tilintarkastajan lausuntojen motiiveihin. Tilintarkastajan roolin muuttuminen riippumattomasta tilinpäätöksenraportoinnin varmistajasta ja omistajan agentista yhteiskunnan verotuksen ja talousrikollisuuden vahdiksi asettaa myös uusia kysymyksiä tilintarkastuksen raportointivaatimuksille. Yhteiskunnan ratkaistavaksi jäävätkin lähitulevaisuudessa tilintarkastusfunktion uudelleenarviointi, jolloin kysymys kuuluu, tuleeko tilintarkastuksen ylipäänsä olla yksityisissä käsissä vai mahdollisesti osa valtiollista valvontaa?

Lähteet:

Altman, E.I (1982) Accounting Implications of Failure Prediction Models. *Journal of Accounting, Auditing, and Finance* (Fall): 4-19.

Barnes, P. & Den Huan, H. (1993) 'The auditor's going concern decision: some UK evidence concern in independence and competence'. *Journal of Finance and Accounting*, 20 (2): 213-228.

Bhihami, A, Gulamhussen, M & Lopes, S. (2009) 'The effectiveness of the auditor's going-concern evaluation as an external governance mechanism': Evidence from loan defaults. *The International Journal of Accounting* 44/09, 239-255.

Carcello, J.V. and Palmrose, Z. (1994) 'Auditor litigation and modified reporting on bankrupt clients'. *Journal of Accounting Research, Supplement*: 1-30.

Cohn, M (2012) 'Going concern warnings hit the 12 – year low. *Accounting today* 12/2012.

De Angelo, L.E. (1981) 'Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation'. *Journal of Accounting and Economics*, 3: 113-127.

Finanssivalvonta. (2012) Markkina- ja valvonta-tiedote. [verkkodokumentti]. [viitattu 22.11.2012] Saatavissa: http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Tiedotteet/Markkinat/Documents/Markkinat_2_2012.pdf.

Geiger, A, Raghunandan, K & Rama, D. V. (1998) Going-concern audit report recipients before and after SAS No. 59, The National Public Accountant, Oct/98.

Halonen, K & Steiner, M. (2010) Tilintarkastusprosessi käytännössä: 15-35.

Hentunen, M, Sailas, L. (2010) Tilintarkastajan rikosoikeudellisesta vastuusta. Tilintarkastus 3/10.

HTM- yhdistys. (2011) ISA-standardien kehittäminen ja käyttöönotto EU:ssa. [verkkodokumentti]. [viitattu 17.10.2012]

Saatavissa:

http://www.htm.fi/tiedotus/lausunnot/2007/isa_standardien_kehittaminen_ja_kayttoon_ottaminen_eussa.

Hopwood, W., McKeown, J. C. & Mutchler, J. F. (1994) A Reexamination of Auditor Versus Model Accuracy within the Context of the Going-Concern Opinion Decision. Contemporary Accounting Research (Spring): 409-431.

IFAC. (2009) Kansainväliset tilintarkastusstandardit (Suomennos: KHT-yhdistys).

IASB. (2001) Kansainvälinen tilinpäätösstandardi IAS1, [verkkodokumentti] .[viitattu 14.12.2012] Saatavissa:

https://circabc.europa.eu/d/d/workspace/SpacesStore/3b46c736-6b99-4fd4-9ca1-01330854ba9f/IFRS%20Consolidated%20annex_fi.pdf.

Jensen, Michael C. & Meckling, William H. (1976) Theory of the Firm: Managerial Behaviour, Agency Costs and Ownership Structure.

Kaisanlahti, T & Timonen, P. (2006) Tilintarkastajan vahingonkorvausvastuu –

Kehitystarpeet de lege ferenda. KTM julkaisuja 39/2006. Saatavissa:

http://julkaisurekisteri.ktm.fi/ktm_jur/ktmjur.nsf/all/23CE98544CC0A2E2C22572480

02B615F/\$file/jul39elo_2006_netti.pdf.

KHT-yhdistys. (2007) Taloushallinnon säädökset.

KHT-yhdistys. (2011) Taloushallinnon säädökset.

KHT-yhdistys. Hyvä tilintarkastustapa [verkkodokumentti]. [viitattu 17.10.2010] Saatavissa <http://www.khtyhdistys.fi/toimintaymparisto/hyva-tilintarkastustapa-ja-kansainvaliset-tilintarkastusstandardit>.

KHT-yhdistys. (2008) Tilintarkastusalan standardit ja suositukset: 599.

Kida, T. (1980). 'An investigation into auditor's continuity and related qualification judgments'. Journal of Accounting Research, Autumn: 506-523.

Kinney, W.R. (1994). 'Audit litigation research: professional help is needed'. Accounting Horizons, June: 80-86.

Krishnan, J. and Krishnan, J. (1996) 'The role of economic trade-offs in the audit opinion decision: an empirical analysis'. Journal of Accounting, Auditing and Finance, 11 (4): 565-586.

Kirjanpitolautakunta. (2010/1985). Lausunto osatuloutuksen laajuudesta rakennustoiminnassa.

Koh,H.C. (1991) Model Predictions and Auditor Assessments of Going Concern Status. *Accounting and Business Research* (Vol. 21): 331-338.

Lennox, C.S. (1999a) 'The accuracy and incremental information content of audit reports in predicting bankruptcy'. *Journal of Business, Finance and Accounting*, 26 (5/6): 757-778.

Lennox, C.S. (1999b) 'Are large auditors more accurate than small auditors'. *Accounting and Business Research*, 29 (3): 217-227.

Louwers, T. (1998) 'The relation between going-concern opinions and the auditor's loss function'. *Journal of Accounting Research*, 36 (Spring): 143-156.

Laitinen, E. K. (1996) Konkurssin varhaiset varoitajat. *Tilisanomat* 3/1996.

Leppiniemi, J. (2009) Hyvä tilinpäätöskäytäntö. 60-65.

Matsumara, E., Subramanyam, K. and Tucker, R. (1997). 'Strategic auditor behaviour and going-concern decisions'. *Journal of Business Finance and Accounting*, 24 (6):727-758.

Mähönen, J. (2008) Tilintarkastaja väärinkäytösten paljastajana. Defensor Legis 4/08.

Mähönen, J, Säiläkivi, A & Villa, S. (2006) Osakeyhtiölaki käytännössä. 164-167 .

Ritakallio, T. (2010) Sijoittaja haluaa tilintarkastuksesta enemmän irti. Tilintarkastus 1, 6-9. 584.

Riistama, V. (2000) Tilintarkastus –perusteet. Helsinki: WSOY.

Riistama, V. (2000) Osakeyhtiön jakokelpoisesta voitosta.

Verkkodokumentti. Saatavissa:

<http://www.om.fi/Satellite?blobtable=MungoBlobs&blobcol=urldata&SSURIapptype=BlobServer&SSURIconainer=Default&SSURIsession=false&blobkey=id&blobheadervalue1=inline;%20filename=teshk5kto41dv9.pdf&SSURIsscontext=Satellite%20Server&blobwhere=1243790073174&blobheadername1=Content-Disposition&ssbinary=true&blobheader=application/pdf>.

Spoehr, J. (2004) Tuloksen manipulointi suomalaisissa pörssilistautujissa, 59.

Sviili, T. (2010) Going concern –keskustelu hakoteillä. Tilintarkastus 4, 5.

Suomen virallinen tilasto (SVT) (2011) Konkurssit [verkojulkaisu].

ISSN=1798-4424. 2011. Helsinki: Tilastokeskus [viitattu: 15.10.2012].

Saatavissa: http://tilastokeskus.fi/til/konk/2011/konk_2011_2012-06-29_tie_001_fi.html?ad=notify.

Tilisanomat. (2012) Grönlund, Ilveskero, Tilintarkastajan rooli yrityssaneerauksessa. 2/12.

Vanstraelen, A. (1999). 'The auditor's going-concern opinion decision: a pilot study'. *International Journal of Auditing*, 3: 41-57.

Watts, R. and Zimmerman, J. (1986). *Positive Accounting Theory*. New York: Prentice-Hall.

Wooten, T.C. & Colson, R.H. (2003). Research of audit quality, *The CPA journal* 71:3, 48-51.

Liitteet:

Liite1. Haastattelurunko

Osio 1. Yleiset kysymykset ja toiminnan jatkuvuuden tunnettuus

- Taustatiedot haasteltavasta, työura, työnantaja ja asiakaskunnan jakautuneisuus.
- Kuinka tuttu toiminnan jatkuvuutta koskeva sääntely kuten ISA 570 on?
- Kuuluuko toiminnan jatkuvuuden arviointi mielestäsi tilintarkastajan tehtäviin?
- Kuinka usein toiminnan jatkuvuutta koskevassa lausunnossa kysymys on ollut tilinpäätöksen laatimisesta /laatimatta jättämisestä toiminnan jatkuvuus/jatkumattomuus periaatetta noudattaen?

Osio 2. Toiminnan jatkuvuuden taustalla olevat tekijät

Mikä vaikuttaa mielestäsi eniten lausumattomuuteen/lausumiseen:

- Todennäköisyys joutua vastuuseen tai vahingonkorvausvelvollisuuteen
- Pelko asiakkaan menettämisestä
- Omistajapohja: pk-yritys vs. pörssiomistettu
- Epävarmuus olennaisuudesta/seurauksista
- Johdon haluttomuus antaa lisätietoja
- ISA 570 lanseeraus
- Muu

- Kuinka usein toiminnan jatkuvuutta koskevassa lausunnossa kysymys on ollut tilinpäätöksen laatimisesta /laatimatta jättämisestä toiminnan jatkuvuus/jatkumattomuus periaatetta noudattaen?
- Onko taloudellisten aikojen heikkous vaikuttanut toiminnan jatkuvuutta koskevien lausuntojen määrään:

Osio 3. Yritysten luokittelu toiminnan jatkuvuudessa

- Mukautettujen luokittelu
- Kuinka monta mukautettua kertomusta vuodessa (prosenttiosuus kaikista?):
- Toiminnan jatkuvuutta koskevat kertomukset (lkm vuodessa)?
- Toiminnan jatkuvuutta koskevat mukautetut kertomukset koskivat (aihealue)?
- Toiminnan jatkuvuus lausunnon saaneista konkurssiin ajautuneet?
- Toimialan merkitys mukautettuihin kertomuksiin?
- Liiketoimintaympäristön vaikutus toiminnan jatkuvuuteen?
- Tase- /yritysrakenteen vaikutus toiminnan jatkuvuuteen?

Liite 2. Haastattelutiedot

Haastateltava	Auktorisointi	Työnantaja yhteisö/itsenäinen	Haastattelu pvm	Paikka
A	KHT	Y	15.4.12	HKI
B	KHT	Y	15.4.12	HKI
C	KHT	Y	23.4.12	HKI
D	KHT	Y	23.4.12	HKI
E	KHT	Y	27.3.12	HKI
F	KHT	Y	27.3.12	HKI
G	HTM	Y	14.2.12	HKI
H	HTM	Y	18.3.12	HKI
I	HTM	I	15.2.12	TRE
J	HTM	I	18.2.12	TRE